

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

В. о. завідувача кафедри _____ Людмила КЛЮЧКО

«_____» _____ 2025 р.

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УРБАНІЗМУ:
КЕЙСИ МІСТ УКРАЇНИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Виконав: студент II курсу магістратури, групи ГЧ-21
спеціальності 106. Географія
ОПП: «Економічна, соціальна
географія та регіональний розвиток»
Батура Сергій Володимирович

Науковий керівник:
д. геогр. н., професор Сегіда Катерина Юріївна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК **Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ**

Секретар ЕК **Олена ПЕДЬ**
«_____» _____ 2025 р.

Харків – 2025

2.1.2. Конфліктогенність урбаністичних процесів.	51
2.1.3. Трансформація в умовах війни та підвищення стійкості	53
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЯКОСТІ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТІЙКОГО УРБАНІСТИЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ	57
3.1. Аналіз якості міського простору згідно з концепцією Яна Геля	57
3.2. Порівняльний аналіз урбаністичних тенденцій досліджуваних міст	61
3.3. Рекомендації щодо забезпечення стійкого розвитку досліджуваних міст	64
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою урбанізацією, що перетворює міста на головні арени соціальної, економічної та політичної взаємодії. Категорія «урбанізм» є однією з найбільш полісемічних та міждисциплінарних, сформованою на перетині географії, соціології та міського планування. В умовах України актуальність дослідження урбаністичних процесів набуває екзистенційного значення. Українські міста зіткнулися з полікризою, спричиненою військовою агресією, що вимагає докорінної трансформації традиційних підходів до розвитку: від технократичних та індустріальних парадигм до людиноцентричних моделей та концепцій «виникаючої стійкості» [28].

Особливого значення набуває аналіз трансформації міського простору під впливом війни. Якщо традиційно якість середовища оцінювалася за естетичними критеріями та комфортом, то сьогодні пріоритети змістилися у площину фізичної безпеки та соціальної згуртованості. Концепції тактичного урбанізму, «розумного міста» (Smart City) та партисипації проходять випробування реальністю, трансформуючись з інструментів благоустрою на механізми виживання та відновлення. Дослідження досвіду Києва, Харкова та Львова дозволяє виявити унікальні моделі адаптації міст до кризових умов, що є критично важливим для розробки ефективних стратегій повоєнної відбудови України.

Мета кваліфікаційної роботи магістра роботи полягає у виявленні теоретичних засад та практичних особливостей розвитку урбанізму в Україні, аналізі трансформації міського простору та громадської активності в умовах війни на прикладі міст Києва, Харкова та Львова, а також у розробці рекомендацій щодо забезпечення їхнього подальшого стійкого розвитку.

Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні завдання:

- Узагальнити теоретико-методичні основи дослідження урбанізму, проаналізувавши еволюцію поглядів від класичної соціології та Чиказької

школи до критичної теорії та Нового урбанізму, розкрити зміст сучасних концепцій, таких як Smart Urbanism, тактичний урбанізм та міський активізм, та їхню роль у формуванні міського середовища.

- Проаналізувати особливості урбаністичних процесів у містах Київ, Харків та Львів, виявивши специфіку міського активізму, тактичного урбанізму, конфліктогенності та трансформацій в умовах повномасштабної війни.

- Оцінити якість міського простору досліджуваних міст згідно з адаптованими до умов війни критеріями Яна Геля (захист, комфорт, задоволення), здійснити порівняльний аналіз моделей резильєнтності (стійкості) обраних міст та розробити практичні рекомендації для їхнього післявоєнного відновлення.

Об'єктом дослідження є міський простір та урбаністичні процеси у великих містах України.

Предметом дослідження є теоретичні моделі та практичні практики урбанізму та формування міської резильєнтності в трьох містах України (Київ, Харків, Львів) в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи, теоретичний аналіз та синтез – для систематизації класичних та новітніх концепцій урбанізму; порівняльно-географічний метод – для зіставлення урбаністичних тенденцій та моделей стійкості у Києві, Харкові та Львові; метод кейс-стаді (case study) – для детального вивчення конкретних прикладів міських конфліктів, волонтерських ініціатив та тактичних інтервенцій; метод оцінки якості середовища (за методологією Я. Геля) – для аналізу функціональності публічних просторів; систематизація тощо.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали праці класиків урбаністики та соціології міста (Л. Вірт, М. Вебер, Е. Берджес, Г. Зіммель), представників критичної теорії (Д. Гарві, А. Лефевр, М. Кастельс), а також сучасних дослідників «м'якого міста» та тактичного урбанізму (Д. Сім, М. Лайдон). Вагомим підґрунтям стали роботи українських вчених, які

досліджують постсоціалістичні трансформації та міську стійкість (К. Мезенцев, О. Гнатюк, О. Дронова, М. Солдак, Н. Провотар).

Основні положення та результати дослідження були апробовані на Міжнародній науково-практичній конференції «Регіон-2025: стратегія оптимального розвитку» (Харків, 20 листопада 2025 року), виступив із доповіддю «Урбаністичні виклики сучасного Києва» [42].

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Викладена на 88 сторінках, містить 14 таблиць та шість рисунків. Список використаних джерел налічує 97 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІЗМУ

1.1. Поняття та структура урбанізму

Категорія «урбанізм» є однією з найбільш полісемічних та міждисциплінарних у сучасних соціальних і просторових науках, сформувалася на перетині соціології, міського планування, географії та архітектури [40]. Поняття «урбанізм» охоплює як фізичне середовище, так і соціальні, економічні та культурні процеси, що характеризують життя у міських поселеннях.

Традиційно, урбанізм інтерпретується у двох основних вимірах:

- Урбанізм як фізична форма (Placemaking), як процес формування місця (placemaking) і створення ідентичності місця на загальноміському рівні [39]. У цьому контексті урбанізм тісно пов'язаний з міським плануванням, яке визначене як дизайн та регулювання використання простору, що фокусується на фізичній формі, економічних функціях та соціальних впливах міського середовища [37]. Міське планування є технічною професією, академічною дисципліною та зусиллям, що вимагає політичної волі та участі громадськості [37].

- Урбанізм як соціальний спосіб життя (Mode of Life), що являє собою класичне соціологічне розуміння, значною мірою ініційоване Луїсом Віртом, закликало вже у 1938 році припинити ототожнювати урбанізм із фізичною сутністю міста [39]. Вірт стверджував, що необхідно «вийти за довільну межу» та врахувати, як технологічні досягнення у транспорті та комунікаціях «надзвичайно розширили міський спосіб життя за межі самого міста» [39], що забезпечило зміщення фокусу аналізу з *locus* (місце) на *modus* (спосіб). Різниця у фокусі породжує фундаментальні методологічні розбіжності. Якщо урбаністична антропологія сперечається про те, чи є місто просто місцем для «звичайного антропологічного дослідження», чи це специфічний «соціальний інститут» з власною динамікою соціальних, економічних і політичних відносин [40]. У цілому, урбанізм трактують як «сукупність притаманних населенню

міста норм і правил поведінки, обумовлених високою концентрацією населення та особливостями міської субкультури: ослаблення соціального контролю та соціальної згуртованості, анонімність спілкування, переважання формально-рольового спілкування, раціональність поведінки, зменшення ролі первинних груп і т. п.» [49, с. 9].

Тож, основним об'єктом урбаністичних досліджень та центральним фокусом урбанізму є місто. Більше століття тому Макс Вебер зауважив, що з огляду на складність природи міста та неможливість його опису та дослідження з позиції однієї науки, не може бути сформульована універсальна дефініція міста [49], розуміння і підходи можуть бути як дослідницькими, так і практичними (в контексті урбанізму як раз практичний підхід впроваджується). Окрім того, акцентується увага на різних наукових та методологічних підходах, вимірах, особливостях (рис. 1.1) тощо.

Окремо варто наголосити на урбаністичній морфології. Як вивчення формування та трансформації людських поселень, урбаністична морфологія спрямована на розуміння просторової структури та характеру міста [36]. Морфологічний аналіз зосереджується на фізичному плані: вулиці, парцели та будівлі [36]. Ця дисципліна, що сягає корінням ідей Гете (1790) та пізніше розвинена такими вченими, як Льюїс Мамфорд, є основою для розуміння, як фізична форма відображає соціальні форми і, навпаки, як форма відтворює їх. Вона вивчає *urban tissue* (міську тканину) як засіб розпізнавання середовищного рівня, пов'язаного з урбаністичним дизайном [36].

Місто як унікальна форма поселення являє собою				
Зосередження населення, пов'язаного між собою системами виробництва, інфраструктури, обслуговування, споживання, а також компактним і концентрованим розселенням і побутом	Територіальне нагромадження основних фондів (елементів штучного матеріального світу) у вигляді будівель і споруд, транспортних та інженерних мереж, різноманітного виробничого обладнання та устаткування, розважально-рекреаційних комплексів, зелених насаджень тощо	Територія, що має певний адміністративно-територіальний та політичний статус і виділяється специфічним міським середовищем – архітектурно-планувальним, соціальним, виробничим, природно-екологічним	Осередок територіального поділу праці різних рівнів – локального, субрегіонального, регіонального, національного, міжнародного	Складовий або головний елемент системи розселення – національної, регіональної, локальної
Місто розглядається як				
конкретний прояв урбанізації. Аналіз можливо здійснювати, розглядаючи місто з двох позицій: ✓ як результат впливу глобальних тенденцій; ✓ як інструмент вивчення і пізнання урбаністичних процесів	результат людської діяльності. Його формування характеризується: ✓ впливом суб'єктивних факторів; ✓ відносною регульованістю (керованістю); ✓ стохастичністю (випадковістю, непередбачуваністю) розвитку	полігон випробовувань теорій і концепцій науковців. Характерним для цієї обставини є: ✓ відсутність єдиної теорії функціонування і розвитку міста; ✓ наявність розбіжностей між декларованою метою ✓ розвитку міста і наявним результатом	інтегральний об'єкт дослідження. Це зумовлює: ✓ багатоаспектність вивчення; ✓ складність пізнання.	системоутворювальний чинник національного і регіонального рівня. Це територіальне утворення визначається як: ✓ лідер розвитку; ✓ ядро формування локальних систем

Рис. 1.1. Підходи до трактування міста як об'єкта урбаністичних досліджень (складено автором за [49])

У загальному вигляді, урбанізм має бути проаналізований у шести взаємопов'язаних вимірах, які спільно формують і впливають на життєздатність публічних просторів [35]:

- Морфологічний вимір, який стосується фізичної структури поселень (міська морфологія), що є вивченням формування, трансформації та просторової структури міст [36]. Аналіз фізичної форми зазвичай зосереджується на моделі вуличної сітки, моделі земельних ділянок (лотів/парцел) та моделі забудови, що разом називається «урбаністичним зерном» (urban grain) [36].

- Соціальний вимір, який охоплює динаміку взаємодії, соціальні ієрархії, механізми солідарності та потенціал для фрагментації суспільства [35]. Саме цей вимір цікавить соціологію, яка вивчає, як фізична форма міста виробляє або відтворює різні соціальні форми [36].

- Функціональний вимір, що стосується розташування різних видів діяльності в межах міської системи та їхньої взаємодії, що є центральною темою для міського планування [37].

- Економічний вимір, який вивчає взаємозв'язок соціально-економічних характеристик із просторовою організацією. Як показує досвід, більш розвинені соціальні та економічні умови співіснують із більш розвиненими топологіями мереж [5].

- Перцепційний та Візуальний вимір, пов'язаний з ідентичністю місця, естетикою та тим, як мешканці сприймають своє середовище [35].

- Темпоральний вимір, що визнає динаміку змін у часі, необхідність врахування історичних процесів та того, як фізична форма міста змінюється протягом десятиліть [35, 36].

Визнання тези Вірта про те, що урбанізм виходить за фізичні межі [39], створює перший фундаментальний розрив в онтології предмета і означає, що теоретична основа дослідження повинна пояснювати, як певні міські характеристики можуть існувати в умовах низької щільності або без чітких адміністративних кордонів. Крім того, виникає напруга між нормативною

метою міського планування – досягнення ідеалу сталого розвитку [37] – та соціальним аналізом, який неминуче вивчає конфлікти, нерівність та соціальну сегрегацію [6].

1.2. Витоки та становлення урбаністичної думки

1.2.1 Урбанізм Чиказької школи соціології. Ранні класичні теоретичні перспективи заклали основу для вивчення урбанізму, зосереджуючись на його впливі на соціальну структуру та людську психіку, переважно через макросоціологічний аналіз [16, 33].

Фердінанд Тьонніс (1855–1936) є ключовою фігурою, оскільки він запровадив типологію, що описує дві основні організуючі форми людської асоціації, які стали теоретичним фоном для соціологів Чиказької школи [16, 33]. Перша – *Gemeinschaft* (Спільнота) – форма, що характеризує сільське життя (сільське поселення). Тут люди об'єднані родинними зв'язками та сусідством, мають суттєву єдність мети та працюють заради спільного блага. Соціальне життя є інтимним, приватним і ексклюзивним, заснованим на почутті спільності та традиції. Друга – *Gesellschaft* (Суспільство/Асоціація) – характеризує велике місто. Міське життя визначається як механічний агрегат, де домінує роз'єднаність, раціональність, індивідуалізм і егоїзм. Тут значення існування зміщується від групи до індивіда. Люди взаємодіють через специфічні ролі та послуги, і, на відміну від *Gemeinschaft*, де люди об'єднані *попри* розділяючі фактори, у *Gesellschaft* люди розділені *попри* об'єднуючі фактори [33]. Типологія Тьонніса сформувала песимістичний наратив про міське відчуження, який пізніше вплинув на Вірта та став мішенню для Критичної теорії, а також послужив ідеологічною основою для нормативних рухів, таких як Новий Урбанізм, які прагнуть відновити елементи *Gemeinschaft* [23, 33].

З огляду на макросоціологічну парадигму, акцентується увага на економічному вимірі урбанізації, розглядаючи місто як ключовий етап соціальної еволюції, де відбувається перехід від варварства до цивілізації [33].

У місті індивіди реалізують політичну та економічну свободу, а також продуктивну спеціалізацію. Однак їхній аналіз сфокусований на проблемах нерівності та конфлікту, підкреслюючи економічну детермінованість міських явищ [33]. Протистояння між класичними поглядами чітко окреслює ранню політизацію урбанізму. Якщо Тьонніс і Зіммель фокусувалися на *моральних і психологічних* наслідках (втрата спільноти, раціональність), то Маркс і Енгельс зосередилися на *класових і економічних* наслідках [33], що сприяло розподілу на культурно-моралістичний та політико-економічний шляхи аналізу урбанізму і сформувало теоретичну напругу, яка домінуватиме в урбаністичній думці протягом усього ХХ століття.

Урбаністична соціологія набула статусу окремої галузі знань на початку ХХ століття, значною мірою завдяки роботам соціологів Чиказької школи, таких як Роберт Е. Парк, Ернест В. Берджес та Родерік Д. Маккензі [6]. Їхній підхід, відомий як міська екологія, вивчав взаємодію між людською поведінкою та міським середовищем, фокусуючись на тому, як соціальна динаміка формує структури міста. Відмінною рисою Чиказької школи був наголос на емпіричних дослідженнях та польовій роботі, що дозволило вивчати людей у їхньому природному міському середовищі [6]. Парк розглядав міста як «природні лабораторії» для дослідження суспільного життя, цікавлячись, як різноманітність міського досвіду формує ідентичності та дії мешканців. Центральним елементом їхньої теорії було використання екологічних концепцій із біології (зокрема, ідеї домінування та конкуренції) для розуміння міст як живих організмів [6]. Дослідження підкреслювало, що міські простори є не просто фізичними локаціями, а формуються взаємодіями, цінностями та соціальними ієрархіями їхніх мешканців [6].

Одним із найбільш впливових результатів цього підходу стала Теорія концентричних зон Ернеста Берджеса, яка пояснювала просторовий розподіл соціальних груп та діяльності в містах [6]. Берджес стверджував, що в міру зростання міста різні соціальні класи та етнічні групи концентруються у певних зонах (кільцях) навколо центру. Наприклад, найбідніші мешканці можуть бути

розташовані поблизу центру міста, тоді як заможніші переміщуються на околиці. Теорія концентричних зон Ернеста Берджеса допомогла соціологам зрозуміти взаємозв'язок соціальних і просторових факторів, де міський простір впливає на моделі нерівності та соціальної сегрегації [6]. Маккензі доповнював це розумінням міста як складної системи, де соціальні групи постійно адаптуються до оточення, що передбачає безперервний процес пристосування, конкуренції та співпраці за міські простори [6]. Хоча ця модель пізніше була розкритикована (зокрема, Гомером Гойтом [5], вона забезпечила фундаментальну основу для вивчення міських територій та їхньої просторової організації [5].

Незважаючи на потужний емпіричний внесок, Чиказька школа схилилася до натуралістичного та просторового детермінізму. Застосування екологічних метафор пояснювало нерівність, сегрегацію та соціальні динаміки як «природні» наслідки конкуренції та домінування [5]. Такий підхід неминуче обмежував аналіз, оскільки залишав поза увагою роль політичної влади, інституційної експлуатації або економічних структур у формуванні міської нерівності, що стало головною причиною виникнення Критичної урбаністичної теорії. Тим не менш, висновки Чиказької школи про кореляцію соціальних та економічних характеристик із просторовою організацією залишаються критично важливим інструментом для сучасного міського планування [5, 37].

1.2.2. Концепція Луїса Вірта «Урбанізм як спосіб життя» є наріжним каменем соціологічної дефініції урбанізму. Вірт стверджував, що для соціологічних цілей необхідно мати визначення, яке б адекватно враховувало той факт, що хоча місто є характерним *місцем* урбанізму, *міський спосіб життя* не обмежується його межами [39]. Вірт запропонував класичне соціологічне визначення міста як відносно велике, щільне і постійне поселення гетерогенних індивідів. Його аналіз докладно описує наслідки цих трьох факторів для соціального життя [39]:

- Високої чисельності та концентрації населення – велика кількість індивідів призводить до індивідуальної варіативності та відносної відсутності інтимного особистого знайомства. Людські відносини стають сегментованими, здебільшого анонімними, поверховими та минущими.

- Висока щільність поселення тягне за собою диверсифікацію та спеціалізацію діяльності, збіг соціальних відносин, різючі контрасти та складну модель сегрегації. Крім того, щільність сприяє домінуванню формального соціального контролю та загостренню соціального тертя.

- Гетерогенний склад населення має тенденцію руйнувати жорсткі соціальні структури. Це породжує підвищену мобільність, нестабільність та незахищеність. Індивіди, як наслідок, афіліюються з різноманітними пересічними та дотичними соціальними групами, які мають високу плинність членства.

Вірт описав механізми, які регулюють міське життя, відзначаючи, що грошовий зв'язок (*rescuiary nexus*) має тенденцію витіснити особисті відносини [39]. Міські інституції пристосовуються до масових, а не індивідуальних потреб. З огляду на це, індивід стає ефективним лише тоді, коли діє через організовані групи. Вірт вважав, що емпіричні докази щодо екології, соціальної організації та соціальної психології міського способу життя підтверджують плідність такого теоретичного підходу [39]. Незважаючи на свою прогностичну силу, особливо в описі соціальної психології, підхід Вірта містить значні обмеження. Він пропонує універсальну теорію, яка, за зауваженнями пізніших дослідників, не завжди враховує унікальні культурні, історичні та політичні відмінності між містами [40]. Найголовнішим обмеженням є некритична натуралізація конфлікту. Хоча Вірт визнає «загострення тертя» як наслідок щільності [39], його пояснення залишається в рамках соціологічної екології, ігноруючи політичні та структурні причини цих конфліктів, що стало головною мішенню для Критичної теорії.

1.2.3. Критична урбаністична теорія сформувалася наприкінці 1960-х та на початку 1970-х років як пряма ідеологічна реакція на класичні школи [25]. Критична урбаністична теорія свідомо протистояла «натуралістичним, технократичним і політично нейтральним» поясненням, які домінували в існуючій урбаністичній науці [25]. Її виникнення збіглося з періодом глобальних соціальних і політичних рухів (студентські протести 1968 року, антиколоніальна боротьба, рух за громадянські права). Критична урбаністична теорія як теоретичний переворот змінив фокус дослідження: місто почали розглядати не як соціальне середовище, що спричиняє певні психологічні наслідки, а як простір відтворення капіталу та місце гострої соціальної боротьби [16]. Критична урбаністична теорія спиралася на веберіанські та структурно-марксистські дослідження, а згодом на постструктуралізм та нео-лефевбрівські формулювання [25].

Девід Гарві (David Harvey) є однією з найвпливовіших фігур Критичної теорії. На відміну від Мануеля Кастельса, який починав з емпіричної проблеми міст пізнього капіталізму, Гарві свідомо прагнув побудувати марксистську теорію міських явищ, починаючи з Марксового аналізу капіталу [16]. Гарві стверджував, що урбаністичні процеси є логічно необхідним місцем у загальній системі капіталістичного відтворення. Оскільки капіталістичне суспільство ґрунтується на накопиченні капіталу, а це, у свою чергу, на вилученні доданої вартості, Гарві, як і Кастельс, бачив, що відтворення системи та, зокрема, відтворення робочої сили є ключовою ланкою між логікою капіталізму та міським життям. Однак, для Гарві «відтворення» охоплює не лише процеси колективного споживання, а й більш комплексний рівень – циркуляцію капіталу [16]. Оскільки цикл накопичення не відбувається гладко через внутрішні протиріччя капіталізму, міста стають фокусом суперечностей [15, 16]. Урбаністичні соціальні рухи, які виникають у містах, часто є формою «витісненої класової боротьби» [16]. Ключовим концептом, що протиставляє критична урбаністична теорія попереднім школам, є «Право на місто». Ця концепція критикує гегемонну ліберальну та неоліберальну логіку, де права

приватної власності та норми прибутку мають пріоритет над усіма іншими колективними правами [17]. Криза 2007–2008 років, наприклад, продемонструвала, що глобальні фінансові проблеми мали жорстокий місцевий вплив на міське життя та інфраструктури, що підтвердило зв'язок міського життя з архітектурою глобальної фінансової системи [17].

Таким чином, Критична теорія здійснює переворот причинності у розумінні міських проблем. Нерівність і сегрегація, які Чиказька школа трактувала як екологічний наслідок конкуренції, а Вірт – як соціально-психологічний наслідок щільності [6, 39], критична урбаністична теорія пояснює як структурно необхідний механізм для циклу накопичення капіталу [16]. Це призводить до політизації урбанізму: якщо Вірт бачив індивіда ефективним лише через організовані групи, то Гарві стверджує, що ці групи повинні вести боротьбу за перерозподіл ресурсів та проти структурної влади.

1.2.4. Новий урбанізм є нормативним дизайнерським рухом, що виник наприкінці ХХ століття як реакція на розлад індустріального міста та подальшу субурбанізацію. НУ спрямований на протидію проблемам, що виникають через надмірну залежність від автомобілів, втрату цінних відкритих просторів, нерівномірний розподіл економічних ресурсів та втрату почуття спільноти [23]. Принципи нового урбанізму сформульовані у «The New Urbanism: Toward an Architecture of Community» зосереджені на створенні повних, інтегрованих спільнот. Вони включають [23].

- Комплексність: спільнота повинна містити житло, магазини, робочі місця, школи та громадські об'єкти, необхідні для щоденного життя.
- Пішохідна доступність: розмір спільноти має бути спроектований так, щоб щоденні потреби та робочі місця були в межах легкої пішохідної доступності.
- Транзит: розміщення більшості активностей у пішохідній близькості до зупинок громадського транспорту.

- Різноманітність: наявність різних типів житла для громадян із широкого діапазону економічних рівнів та вікових груп.

- Громадські простори: створення спеціалізованих відкритих просторів (площі, сквери, парки), призначених для частого використання та сприяння уваги і присутності людей у будь-який час [23].

Новий урбанізм є холістичним, стверджуючи, що всі масштаби, від регіону до окремої будівлі, взаємопов'язані [23]. Рух наголошує на тому, що відповідний фізичний дизайн може визначити, чи буде простір «постійно живий людьми», чи залишиться «запустілим». Новий урбанізм має спеціальний фокус на рекультивації занедбаних місць, наприклад, трансформації старих публічних житлових масивів у змішані квартали з житлом для різних доходів [23].

Критичний аналіз, зокрема, Д. Гарві [15], вказує на суттєвий недолік цього підходу – пастку комунітаризму. Новий урбанізм ідентифікує важливі симптоми урбаністичної дисфункції (втрата спільноти), але його рішення є консервативними і нездатними протистояти політичній економії влади [15]. Новий урбанізм створює естетичний образ спільноти та риторику гордості місцем для тих, хто цього не потребує (привілейованих), залишаючи поза увагою тих, хто найбільше потребує системних змін [15]. Таким чином, новий урбанізм відмовляється розглядати міську кризу як наслідок структурних протиріч капіталу, зводячи складні соціальні проблеми до хибної надії на дизайн; такий підхід протиставляє дизайнерський волюнтаризм Нового урбанізму соціологічному детермінізму Вірта та структурному детермінізму Гарві.

1.3. Сучасні концепції урбанізму

Урбанізм XXI століття зіткнувся з викликами глобалізації та цифровізації, які, здавалося б, мали підтвердити остаточний відхід від фізичних кордонів, передбачений Віртом [39]. Однак економічний аналіз демонструє складну взаємодію між цифровою мобільністю та фізичною концентрацією. Попри

впливові тези про «плаский світ» [11], де аутсорсинг та комунікаційні технології нівелюють переваги географії [11], фізична концентрація залишається критично важливою. Мега-міста, особливо в країнах, що розвиваються, продовжують зростати, оскільки люди та фірми «отримують велику вигоду від скупчення» (being humped together) [11]. Отже, попри те, що технології розширили міський спосіб життя за межі міст, фізична агломерація і міське ядро залишаються необхідними для інновацій, конкуренції та економічного розвитку.

1.3.1. Smart Urbanism. Концепція «Smart City» (Розумне місто) швидко еволюціонує, інтегруючи цифрові технології, комунікаційні системи та аналітику даних для підвищення якості життя, ефективності інфраструктури та сприяння сталому економічному зростанню [26]. Розумні міста пропонують ефективне та дієве сервісне середовище, інтегруючи багато доменів: транспорт, енергетику, охорону здоров'я та управління [26]. Проте, академічна сфера *Smart Urbanism*, яка вивчає ці підходи, часто схильна до технократичного спрощення [7]. Вона розглядає цифрові інновації як універсальне рішення для різноманітних міських проблем [7]. Критичний аналіз виявляє, що існує брак розгляду «урбанізму» в *Smart Urbanism* [7]. Тобто, соціально-політична складність міста ігнорується на користь технологічної ефективності. Для ґрунтовного аналізу політики *Smart City* необхідне врахування трьох критичних вимірів, які відсутні у поточному розумінні *Smart Urbanism* [7]:

- просторові межі, що передбачає визнання того, що міське життя не обмежується адміністративними межами міста;
- локальні особливості, зокрема важливість локальних соціально-економічних, культурно-політичних та екологічних особливостей для аналізу впровадження та наслідків політики;
- соціально-політична конструкція, тобто необхідність аналізувати соціально-політичну конструкцію як самих міських проблем, які намагаються вирішити, так і запропонованих технологічних рішень.

Проведений аналіз демонструє зміщення акценту з гегемонії капіталу (критика Гарві) до потенційної гегемонії даних та алгоритмів. Хоча Smart Cities обіцяють революціонізувати життя через персоналізовані послуги, їхнє впровадження несе ризики: проблеми конфіденційності даних, нерівний доступ до технологій та необхідність співпраці між приватним, державним та урядовим секторами [26]. Без критичного розуміння ці рішення можуть посилити існуючі моделі сегрегації та нерівності, створюючи ілюзію універсального, нейтрального управління.

1.3.2. Тактичний урбанізм є динамічним підходом до міського планування, що здобув значну увагу як серед науковців, так і серед практиків. Термінологічно тактичний урбанізм часто функціонує як такий концепт, що охоплює низку споріднених практик, включаючи DIY-урбанізм (*do-it-yourself urbanism*), міський ремонт (*city repair*), міську акупунктуру (*urban acupuncture*) та міське прототипування (*urban prototyping*) [29, 38]. Тактичний урбанізм є новим інструментом, який розглядається як механізм залучення мешканців до планування та створення комфортного і стійкого міського середовища.

В академічному контексті, тактичний урбанізм визначається як орієнтований на дію (*action-oriented approach*) підхід до формування мікрорайонів, що використовує короткострокові, низькозатратні та масштабовані втручання, які можуть бути ініційовані містом, організацією та/або громадянами, з метою каталізації довгострокових структурних змін [29]. Філософське ядро цієї концепції було сформульовано Майком Лайдоном, який описав тактичний урбанізм як “*короткострокова дія для довгострокової вигоди*” (*short-term action for long-term gain*) [22]. Фундаментальні атрибути тактичних проєктів полягають у їхній швидкості, економічності та експериментальному характері [8]. Втручання, як правило, реалізуються протягом днів, а не тижнів чи місяців, що різко контрастує з традиційними капітальними проєктами. Низька вартість досягається завдяки використанню дешевих або вживаних матеріалів [41]. Проєкти можуть варіюватися від highly-

visible та формалізованих муніципальних зусиль (наприклад, Програма Площ Нью-Йорка) до менших, низових «демонстраційних проєктів», які можуть тривати лише від одного до семи днів [30]. Висока швидкість реалізації є прямим каталізатором соціального впливу. Можливість швидко побачити відчутні позитивні результати [10], такі як покращення комфорту або підвищення безпеки [59], створює серед громадян відчуття досягнення та гордості. Цей процес, заснований на принципах спільного творення (*co-creation*) та дизайну «знизу-вгору» (*bottom-up*), ефективно демократизує інновації у сфері міського розвитку. У такий спосіб, тактичний урбанізм сприяє формуванню міських спільнот як повноцінних суб'єктів, здатних активно конструювати соціально-просторові практики сучасного міста [41].

Тактичний урбанізм здобув широку популярність після публікації книги М. Лайдона та Е. Гарсія [22], де ініціативність містян визначалась як поштовх до трансформації міського середовища. Тактичний урбанізм змінює підхід від бюрократичного міського планування до швидкого, недорогого втручання знизу-вгору в міське середовище. Передбачає локальні, недорогі зміни для покращення міського середовища та розробка тимчасових рішень з подальшою метою проєктування довгострокових змін [28].

Тактичний урбанізм є важливим методологічним інструментом, що забезпечує невеликі та неважливі втручання, спрямовані на розв'язання конкретних проблем міського середовища [41]. Принципи, на яких базується тактичний урбанізм, тісно пов'язані з концепцією урбаністики «людського масштабу». Міський активізм, партисипація та тактичний урбанізм є невід'ємними та взаємопов'язаними складовими партисипативного міського планування, необхідними для ефективного управління та інтегрованого розвитку сучасного міста. Інтегроване планування як підхід вимагає активної участі громади та стейкхолдерів у процесах розробки та впровадження стратегій розвитку. Теоретичне підґрунтя активізму тісно пов'язане з працею Анрі Лефевра, який визначив його як волевиявлення містян за «право на місто», що передбачає право на творення міської повсякденності, апропріацію простору

та участь у його розвитку. Міський активізм визначається як спосіб громадянської участі мешканців у міському житті та управлінні. Це індивідуальні чи колективні дії, ініціаторами яких є містяни, а міський простір сприймається ними як поле для змін та дискусій [28]. Таким чином, методологія тактичного урбанізму передбачає широкий спектр просторових інтервенцій:

- тимчасове використання простору (створення поп-ап парків, спільнотних садів, відкритих книжкових полиць [18].
- поліпшення пішохідної та велосипедної інфраструктури: Влаштування тимчасових велодоріжок, яскраве маркування громадських просторів, та використання тактик *Pavement to Plazas* (перетворення проїжджої частини на громадські площі) [22].
- створення соціальної інфраструктури: Наприклад, «бомбінг стільцями» (*Chairbombing*) – несанкціоноване розміщення меблів з перероблених палет для створення середовища спілкування [75].

Тактичний Урбанізм є концептуально зрілою, методологічно гнучкою практикою, яка пропонує критично важливий ітеративний механізм для міського планування. Його сутність полягає у використанні швидких, низькозатратних втручань для тестування нових просторових практик та каталізації довгострокових, системних змін. Тактичний урбанізм відіграє роль не лише інструменту дизайну, але й потужного політичного інструменту, який, завдяки своїй здатності до швидкої реалізації, підвищує громадську довіру та демократизує інновації. Це також є необхідною корекцією традиційного планування, інтегруючи дію як інструмент пізнання та збираючи надійні дані для обґрунтування капітальних інвестицій [32, 38]. Водночас, успіх тактичного урбанізму містить в собі ризики: його ефективність у підвищенні привабливості районів може призвести до джентрифікації [8, 38], а його залежність від низової ініціативи – до неоліберальної кооптації, коли громадська праця замінює державні інвестиції [38, 5, 11].

Таблиця 1.1. Порівняння ідей урбанізму (узагальнено автором)

Ідея / Концепція / Парадигма	Онтологія урбанізму	Ключовий Механізм / Конфлікт	Політичний Потенціал / Цінності
Класична соціологія (Вірт)	Соціально-психологічний спосіб життя (Mode of Life)	Щільність, гетерогенність → анонімність, формальний контроль, грошовий зв'язок	Описовий, схильний до соціальної патології
Чиказька школа (Екологія)	Просторова структура (Natural Environment)	Конкуренція, домінування → природна сегрегація, зони	Нейтральний, емпіричний, просторовий детермінізм
Чиказька школа (Екологія)	Просторова структура (Natural Environment)	Конкуренція, домінування → природна сегрегація, зони	Нейтральний, емпіричний, просторовий детермінізм
Критична теорія (Гарві)	Процес відтворення капіталу (Capital Reproduction)	Класова боротьба, протиріччя накопичення, інфраструктурна криза	Радикальний, емансипація, "право на місто"
Новий Урбанізм (Нормативний)	Фізична форма (Architecture of Community)	Поганий дизайн, автомобілезалежність → втрата спільноти	Реформістський, зосереджений на локальному дизайні та пішохідності
Smart Urbanism (Цифровий)	Технологічно-інтегроване середовище (Data-driven Environment)	Інфраструктурна неефективність, застарілість → технологічне управління	Технократичний, орієнтований на дані та ефективність
Тактичний Урбанізм	Тимчасові, малозатратні зміни простору (Urban Prototyping)	Демократизація інновацій, локальні рішення, швидкий результат, повна реверсивність	Низовий (bottom-up), експериментальний, орієнтований на якість публічних просторів

1.3.3. Систематизація класичних та нових концепцій урбанізму.

Аналіз еволюції дефініції урбанізму демонструє, що це поняття не має єдиного визначення, а є відображенням домінуючої методологічної та ідеологічної позиції дослідника. Фундаментальні розбіжності між парадигмами полягають у тому, що вважається головною рушійною силою міського життя: психологія, екологія, капітал, дизайн або технології. Систематизація домінуючих теоретичних шкіл (таблиця 1.1) забезпечує необхідну глибину для розуміння того, як різні теорії трактують онтологію урбанізму, його ключові механізми та політичні наслідки. Зіставлення цих парадигм ілюструє, що ключовий розрив відбувається між аналітичними/детерміністичними школами (Класична, Чиказька, Критична), які намагаються пояснити, *чому* місто є таким, яким воно є, і нормативними/волютаристичними школами (Новий урбанізм, Сталий урбанізм), які прагнуть змінити місто, щоб воно стало кращим. Критична теорія викриває ідеологічну сліпоту нормативних підходів (як-от новий урбанізм) [15], тоді як сучасна парадигма сталого розвитку намагається інтегрувати критичний аналіз структурних проблем із проактивним, ціннісно-орієнтованим підходом [52].

1.4. Новітні тенденції в урбанізмі

1.4.1. Урбанізм у контексті постсоціалістичних перетворень.

Трансформаційні процеси у Східній Європі та колишньому СРСР після 1989 року вимагають специфічного трактування урбанізму, оскільки ці міста пережили радикальний перехід від планової економіки до ринкових відносин. Дослідження показують, що міграційні потоки у пост-радянських системах часто не відповідають класичним моделям Чиказької школи [24]. Зокрема, не завжди великі міста діяли як основні точки тяжіння для мігрантів з навколишніх малих та середніх міст. Натомість, на міграцію суттєво впливали інші фактори, а не лише близькість до великого регіонального центру [24]. Така специфіка підкреслює необхідність врахування інституційних, політичних та економічних

«рушіїв», які переважають над чисто екологічними силами, що є характерним для урбаністичних систем у перехідному періоді.

1.4.2. Урбанізм у контексті концепції сталого розвитку. Сучасні глобальні виклики – цифровізація, кліматичні зміни, енергетичні ризики, геополітична невизначеність та урбаністична перегрітість – вимагають докорінної трансформації традиційних підходів до розвитку [52]. Урбанізм у контексті сталого розвитку, особливо в умовах післявоєнного відновлення України, переходить від технократичних та індустріальних парадигм до багатовимірної, людиноцентричної еволюції [52]. Сталий розвиток галузі пропонується розглядати не лише як екологічну чи технологічну мету, а як багатовимірну еволюцію інфраструктурного укладу країни. Така еволюція має ґрунтуватися на синергії культури, інновацій, цифрових систем, суспільної участі та економічної відповідальності. Актуальність такого підходу посилюється проблемами застарілості будівельного фонду, високого вуглецевого сліду та низької гнучкості галузі [52]. В умовах післявоєнного відновлення, яке посилює роль будівництва, необхідний людиноцентричний, адаптивний, креативно-інноваційний підхід, що забезпечить не лише фізичне, але й ціннісне відновлення простору. У цій системі людина виступає не лише як кінцевий бенефіціар, але і як активний учасник та носій інноваційної культури [52]. Це підхід, який долає обмеження як економічного детермінізму критичної теорії, так і технологічного детермінізму Smart Urbanism [7], інтегруючи етичні, культурні та екологічні виміри. Урбанізм стає не просто об'єктом вивчення чи боротьби, а агентом проактивної, майбутньо-орієнтованої трансформації.

1.4.3. Урбанізм у контексті українських викликів. Останні дослідження, що фокусуються на викликах, характерних для України (пост-соціалістичний спадок, неоліберальний розвиток, війна та відновлення), суттєво розширили теоретичний простір урбанізму, ввівши в обіг такі концепції як «М'яке місто», «Виникаюча стійкість» та «Міський розвиток, заснований на знаннях».

Концепція «М'якого міста» (Soft City), представлена в роботі П.Борщ та О. Гнатюк, є різновидом Нового Урбанізму, що акцентує увагу на людиноцентричності, гнучкості та стійкості [44]. «М'яке місто» протистоїть як модерністському плануванню (жорстке зонування, мікрорайонний підхід, нехтування людським масштабом), так і неоліберальному розвитку (хаотична забудова, максимізація ренти). Її принципи зосереджені на різноманітності функцій та форм, гнучкості та людському масштабі, що забезпечує «багатоваріантність використання» міського простору.

Концепція «Виникаючої міської стійкості» (Emergent Urban Resilience), запропонована та обґрунтована вченими Солдак М., Мезенцев К., Батунова О., Хаазе А., Хаазе Д., особливо актуальна в умовах війни та полікризи, відходить від структурної (формальної) стійкості, покладаючись на спонтанні, адаптивні дії громад та неформальних мереж [28]. Українські міста розглядаються як унікальний кейс, що демонструє, як стійкість (резильєнтність) є багатовимірним процесом (охоплюючи соціальну згуртованість, економіку, психічний добробут) та підкреслює роль пост-соціалістичної спадщини у формуванні як слабкої громадянської участі, так і підвищеної адаптивності до шоків [28].

Міський розвиток, заснований на знаннях, розглядається в роботі Провотар Н., Щурик Х., Мезенцева К.. Представлено пропонує інтегрований розвиток міста через імплементацію знань в усі сфери (економічну, соціальну, просторову, інституційну) та є стратегічною основою для створення «розумних» і сталих міст [77]. Міський розвиток, заснований на знаннях, виділяє інтелектуальний капітал як пріоритет, прагнучи до збалансованого розвитку та мінімізації протиріч між технологічним і сталим підходами. Його реалізація вимагає формування «Зон знань» та активної ролі міської влади як лідера трансформації [77].

Тактичний урбанізм та міський активізм визнаються ключовими інструментами партисипативного міського планування [76]. Афанасьєва Л., Кузнєцова є розглядають тактичний урбанізм як низовий (bottom-up),

експериментальний підход, що використовує малозатратні та тимчасові інтервенції [41]. Він має значний потенціал для відтворення соціальної активності громад та збереження культурної ідентичності, особливо в малих і середніх містах [41]. Провотар Н., Огійчук Н. розглядають Міський активізм як інструмент впливу «знизу-вгору», що трансформувався від протестних рухів до інституціалізованого активізму, що бореться за «право на місто» [76]. Дослідження кейсу Житомира показало, що активізм є переважно локалізованим та маломасштабним, а найвищий потенціал у міському розвитку мешканці надають громадським організаціям та активістам, тоді як органи місцевого самоврядування отримують найнижчі оцінки [76].

Тож, підсумовуючи, зазначимо, що урбанізм у контексті даного дослідження визначається як сукупність соціальних, економічних, культурних та морфологічних процесів, що формують міський спосіб життя та просторову організацію, які не обмежуються адміністративними межами, але є глибоко вкоріненими у конкретній політичній економії (пост-радянська спадщина, геополітичні виклики) [16, 24]. В українських містах аналіз урбанізму є особливо актуальним, оскільки вони зіткнулися з подвійним викликом: необхідністю подолання неефективної спадщини соціалістичного модернізму та наслідками неоліберального розвитку, що домінував протягом останніх десятиліть [27]. Ця ситуація ускладнюється в умовах військової полікризи, яка вимагає переходу від критичного аналізу спадщини до імплементації сталих, інклюзивних та людиноцентричних рішень, орієнтованих на відбудову та забезпечення життєстійкості (резильєнтності) міських систем [27, 28].

РОЗДІЛ. 2. АНАЛІЗ УРБАНІСТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В МІСТАХ УКРАЇНИ

2.1. Кейс Києва

2.1.1. Міський активізм та тактичний урбанізм. Міський активізм у Києві не є однорідним явищем; він функціонує як пряма реакція на інституційну інертність та непрозорість планування, забезпечуючи реалізацію громадянського «права на місто». На теоретичному рівні активізм можна розділити на два основні типи, які часто перетинаються: програмний активізм та протестний активізм.

Програмний активізм спрямований на формулювання системних вимог і проактивних рішень. Прикладом цього є розробка громадськими організаціями та урбаністами Маніфесту «Київ – зручне місто» [57, 67]. Ця програма дій, розрахована на 2-5 років, наголошувала на швидких та недорогих заходах, спрямованих на підвищення комфорту, і була представлена як завдання для нової міської влади [67]. Важливою тезою маніфесту була проблема громадського простору: він формується стихійно, але не є окремим об'єктом управління. Так, за парки відповідає окрема дирекція, тоді як за лавочки чи зупинки – різні структури, що призводить до фрагментації управління [67]. Така фрагментація міського управління виступає ключовим каталізатором активізму. Оскільки відповідальність за цілісність міського простору розмита між різними адміністративними одиницями, громадянське суспільство вимушене брати на себе координуючу, а часто й протестну функцію, виступаючи єдиною силою, яка вимагає комплексного підходу. Протестний активізм, навпаки, зосереджений на захисті конкретних об'єктів, зокрема історичної спадщини, як це було у випадках боротьби проти руйнування старих будівель [70, 90]. Таким чином, активізм у Києві є не просто ідеологічним рухом, а необхідним механізмом балансування влади та компенсації її системних адміністративних недоліків.

Тактичний урбанізм в Києві перестав бути виключно активістською практикою «знизу вгору» і частково набув рис «інституціоналізованого тактичного урбанізму». Тобто, муніципальні структури почали активно використовувати ці інструменти. Наприклад, створення парклету в Печерському районі на місці демонтованих МАФів було реалізовано працівниками «Київзеленбуду» без залучення бюджетних коштів [72]. Парклети, які включають вуличні меблі, озеленення та простір для спілкування, швидко покращують естетику та функціональність вулиці [72]. Таке стратегічне використання тактичного урбанізму муніципальною владою дозволяє швидко продемонструвати ефективність, особливо у відповідь на гострі проблеми (наприклад, нелегальні МАФи). Влада використовує швидкі, низьковитратні зміни для легітимізації своїх дій та перетворення політичної проблеми (демонтаж) на позитивну міську зміну (новий простір). Цей підхід підкреслює, що тактичний урбанізм може бути потужним інструментом міської політики, але його локальний успіх не повинен затьмарювати необхідність стратегічного планування на макрорівні.

До повномасштабного вторгнення (до лютого 2022 року) Київ демонстрував зростаючий рівень громадянської активності та впровадження формалізованих механізмів участі. Центральним інструментом цієї участі став Громадський бюджет, який у Києві був запроваджений як механізм прямої партисипації, що дозволяє мешканцям міста пропонувати та обирати проєкти для фінансування з міського бюджету. Цей інструмент демонстрував значний кількісний успіх. Наприклад, в одному з досліджень зафіксована рекордна кількість містян, які взяли участь у голосуванні, – 276 793 особи, які віддали 726 519 голосів [85]. Це свідчить про високий рівень довіри та бажання киян безпосередньо впливати на розвиток локальних просторів. Однак, незважаючи на кількісний успіх, експертні оцінки виявили суттєві якісні недоліки та адміністративні прогалини, які створюють напругу між обсягом залучення та якістю реалізації. Головна проблема полягає у демократизації розподілу, але не в демократизації планування. Система громадського бюджет виявилася

спроможною обробляти велику кількість голосів, але недостатньо ефективною для забезпечення якісної експертизи проєктів та рівномірного, прозорого доступу до результатів.

Поза формалізованими механізмами Громадського бюджету, важливу роль у формуванні урбаністичної свідомості відігравали громадські організації та просвітницькі платформи. Подібні ініціативи фокусувалися на критичному осмисленні міського простору, сприяючи переходу від реактивного активізму (протести проти забудови) до проактивного (системні вимоги та дослідження). Ініціативи «Місто для людей» [67] зосереджувалися на структурних проблемах міського менеджменту, вимагаючи, щоб нова влада вирішувала питання комфортності швидко та недорого, використовуючи наявні результати попередніх активістських ініціатив як основу для маніфесту.

Значний внесок також робили організації, що займаються академічним урбанізмом та збереженням архітектурної спадщини. Наприклад, ГО Urban Forms Center проводила дослідження та презентації об'єктів конструктивізму в Києві та інших містах, а також організовувала міжнародні конференції, присвячені модернізму та гендерним питанням в архітектурі та містобудуванні [50]. Така діяльність була спрямована на формування високоякісного професійного та критичного середовища, необхідного для ухвалення обґрунтованих рішень у довгостроковому плануванні.

Тактичний урбанізм у Києві виступає як ефективна відповідь на потребу в швидких, видимих змінах якості міського середовища, особливо в умовах тривалого очікування стратегічних рішень (наприклад, затвердження Генплану).

Найбільш помітним проявом інституціоналізованого тактичного урбанізму є практика облаштування паркетів. Парклет – це невеликий, часто тимчасовий, публічний простір, створений на частині вулиці, зазвичай на місці, призначеному для паркування автомобілів або, як у випадку Києва, на місці демонтованих МАФів.

Кейс Парклетів (м. Звіринецька). Яскравим прикладом успішної реалізації є облаштування нового парклету у Печерському районі, неподалік станції метро «Звіринецька» [72]. Ця локація була перетворена після демонтажу МАФів. Проєкт, реалізований силами працівників «Київзеленбуду» без залучення бюджетних коштів, демонструє гнучкість та оперативність тактичного урбанізму. Парклет включає зручні вуличні меблі, різноманітне озеленення (кущі, квіти, дерева) і забезпечує простір для відпочинку та спілкування, створюючи «зелений куточок у серці столиці» [72]. Урбаністи підкреслюють, що такі міні-парки відіграють ключову роль у формуванні комфортного середовища, перетворюючи вулицю «на місце для життя, а не просто для пересування» [72]. Подібні ініціативи, якщо вони отримують підтримку громади, мають потенціал для тиражування в інших районах столиці. Тактичний урбанізм, таким чином, використовується як інструмент для швидкого підвищення естетики та функціональності деградованих або недовикористаних ділянок.

Незважаючи на успіх локальних проєктів, тактичний урбанізм має фундаментальні обмеження, особливо у місті, де існують глибокі структурні проблеми. Тактичний урбанізм успішно вирішує локальні проблеми якості життя та естетики, але він не може компенсувати відсутність Генерального плану чи інституційну слабкість у сфері охорони спадщини. В Києві спостерігається суперечливий процес: поки влада та активісти займаються покращенням мікропросторів (парклети, велоінфраструктура [84]), на макрорівні зберігається висока конфліктогенність, що дозволяє знищувати історичну спадщину [70, 90]. Ця ситуація підкреслює прірву між локальною естетикою, що створюється тактичним урбанізмом, та макро-політикою забудови. Тактичні перемоги не можуть замінити стратегічного планування, що є важливим для збереження історичного обличчя столиці.

2.1.2. Конфліктогенність урбаністичних процесів. Аналіз свідчить, що урбаністичні конфлікти в Києві є не випадковими інцидентами. Боротьба за

історичну забудову є найбільш гострим проявом цієї конфліктогенності. Основне джерело конфліктів – це інституційна непрозорість та відсутність актуалізованих планувальних документів. Відсутність чіткого переліку пам'яток та Генерального плану міста провокує значні суперечності [47]. Це створює середовище, де девелопери можуть маніпулювати законодавством, а громадськість змушена діяти через протести та гучний розголос. Фахівці наголошують, що конфлікт між збереженням і забудовою є глибоко економічно раціональним для девелоперів, оскільки реставрація є дорожчою та складнішою, ніж так зване «нове будівництво під старовину», контроль з боку державних органів є слабким, а санкції за порушення – запізнілими, існуючі правові прогалини дозволяють підміняти справжнє відновлення імітацією, що призводить до фактичної втрати автентичності пам'яток [47]. Таким чином, урбаністичний конфлікт у Києві – це не лише естетична суперечка, а боротьба за прибуток, узаконена нечіткими або ігнорованими правилами. Найбільш інтенсивні конфлікти зосереджені у Центральному історичному ареалі [47], де економічний тиск на забудову є найвищим.

Конкретні випадки руйнувань ілюструють системну нездатність адміністративного апарату захистити історичні об'єкти, незважаючи на їхній формальний статус.

Кейс 1: Будинок Моцинського (Андріївський узвіз, 18). Будівля 1879–1880 рр. на Андріївському узвозі є пам'яткою архітектури місцевого значення. Незважаючи на статус, роботи, які формально називалися «реставрацією», призвели до незворотних руйнувань. Активісти зафіксували масові втрати історичних елементів інтер'єру, включаючи знищення перекриттів, внутрішніх стін, а також демонтаж кахельних печей, ліпнини та мозаїк [90]. Оскільки будівля розташована у Центральному історичному ареалі та в межах заповідника «Стародавній Київ», будь-які втручання мають бути науково обґрунтованими [90]. Проте підміна історичних конструкцій сучасними матеріалами, про що попереджали пам'яткоохоронці, призводить до фактичної втрати автентичності, навіть якщо зовнішній фасад зберігається.

Кейс 2: Садиба Зеленських (Кониського, 22-А). Цей кейс демонструє ігнорування міською владою рішень і рекомендацій. Історична садиба кінця XIX століття, розташована в історичному ареалі, була знищена для будівництва елітного 11-поверхового житлового комплексу «Turgenev» [90]. Це відбулося попри те, що правила будівництва в історичному ареалі контролюються особливо ретельно. На захист історичної забудови наразі працюють лише скандал і розголос, але, як зазначають журналісти, міська влада вже навчилася їх ігнорувати [90]. Тимчасова слідча комісія рекомендувала КМДА вжити заходів щодо містобудівної документації та запровадити мораторій на продаж/оренду об'єктів цінної історичної забудови. Проте ці рекомендації, які звучали вже не вперше, не змогли запобігти руйнуванню [90].

Таблиця 2.1. Прояви конфліктогенності в Києві
(складено автором за [47, 67, 70, 90])

Тип Конфлікту	Кейс / Приклад	Конфліктогенний чинник	Роль активізму та врегулювання
Системний вакуум планування	Відсутність затвердженого Генплану та чіткого Реєстру пам'яток.	Створення середовища для маніпуляцій забудовників та непрозорості в оцінці спадщини.	Вимога до влади щодо прозорості планувальної реформи та незалежної експертизи.
Конфлікт за історичну спадщину	Будинок Мошинського (Андріївський узвіз); Садиба Зеленських (Кониського, 22-А).	Економіка Руйнації: Реставрація дорожча за імітацію; слабкий контроль та запізнілі санкції (11).	Активізм діє через розголос і скандал як <i>останній запобіжник</i> ; ігнорування рекомендацій ТСК міською владою (12).
Конфлікт за управління	Фрагментація управління громадським простором (різні структури відповідають за парки, лавочки, зупинки).	Розмита відповідальність між адміністративними одиницями.	Активісти вимагають комплексного, нефрагментованого підходу до управління міським простором.

Наведені приклади ілюструють, що міський активізм, будучи потужною силою, виступає лише як останній, часто недостатній, запобіжник проти

забудовного свавілля, тоді як основна проблема залишається в інституційній площині.

2.1.3. Трансформація в умовах війни та підвищення стійкості.

Резильєнтність (стійкість) міста – це здатність міських систем та населення ефективно адаптуватися, протистояти та відновлюватися після значних потрясінь (шок, стрес). В умовах повномасштабної війни Київ продемонстрував перехід від фокусу на *адаптивності* (поступове реагування на кліматичні чи економічні зміни) до *шокової стійкості* (здатності витримувати військові удари та забезпечувати безперервність критичних функцій). Виділяємо два ключові виміри резильєнтності в Києві:

- фізична резильєнтність, що здебільшого стосується інфраструктури. Яскравим прикладом є Київський метрополітен, який є не лише транспортним вузлом, а й надійним укриттям [91]. Його здатність забезпечувати безпеку тисячам людей під час обстрілів є доказом інфраструктурної стійкості [91].

- соціальна та адміністративна резильєнтність, що стосується здатності соціальних систем та управління адаптуватися до екстремальних умов. Створення електронного кабінету захисника та захисниці, а також безкоштовне паркування для ветеранів [55], є прикладами швидкої діджиталізації та оптимізації адміністративних процесів, спрямованих на підтримку найбільш вразливих груп.

Початок повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року кардинально змінив пріоритети та практики київського урбанізму. Довгострокові стратегії були замінені на невідкладні заходи забезпечення безпеки та життєдіяльності, що стало ключовим проявом міської резильєнтності. Київський метрополітен, збудований з урахуванням функцій цивільного захисту, став центральним елементом фізичної резильєнтності столиці. Він перейшов до режиму функціональної гнучкості, виконуючи подвійну роль: транспорт і цілодобове укриття [91]. Резильєнтність інфраструктури в умовах війни вимагає не лише

технічної міцності, але й високого рівня соціальної дисципліни та деталізованих оперативних протоколів. Метрополітен надав чіткі поради для комфортного перебування в підземці [91]. Зокрема це управління простором (важливо раціонально використовувати площу та не займати зайвої площі, оскільки укриття є спільним; особливо критично не перекривати шляхи евакуації та зони руху пасажирів, які користуються метро як транспортом до пізнього вечора чи після 5:30 ранку), забезпечення комфорту (через середню температуру та наявність протягів, пасажирам рекомендується мати теплі речі, ковдри та каремати; також важливі персональні ліки, вода та засоби гігієни), безпека і логістика (працівники метрополітену відіграють ключову роль, допомагаючи людям швидко зорієнтуватися та зручно розміститися на платформах) [91]. Ці протоколи демонструють, як муніципальний апарат прагне забезпечити безперервність роботи інфраструктури, балансуючи між функцією транспорту та безпековими потребами.

Війна стала каталізатором прискореної трансформації адміністративного урбанізму, особливо в сфері діджиталізації та соціальної політики. Резильєнтність муніципального апарату підвищується за рахунок швидкого впровадження інноваційних рішень, спрямованих на конкретні соціальні групи. З'явився різкий і необхідний фокус на потребах ветеранів та захисників, що стало новим виміром соціальної політики міста. Ключовими прикладами цифрової адаптації є:

- Електронний кабінет захисника і захисниці. Запровадження цієї системи значно спростило доступ військових та членів їхніх родин до соціальних виплат, медичної допомоги та консультацій щодо прав і пільг. Це рішення є критично важливим, оскільки економить час, що є найціннішим ресурсом для захисників, усуваючи необхідність відвідувати різні установи та стояти в чергах [55].

- Безкоштовне паркування для ветеранів. Це тактичне рішення, яке знижує фінансове та логістичне навантаження, роблячи пересування містом комфортнішим для тих, хто бореться за країну [55].

Крім того, для підвищення міської безпеки та моніторингу загроз було запущено Ситуаційний центр протидії загрозам. Цей центр використовує найсучасніші технології для цілодобового збору та аналізу інформації в реальному часі про зовнішні загрози та надзвичайні ситуації [55]. Ці заходи підвищують резильєнтність муніципального апарату шляхом оптимізації процесів та підвищення контролю над ситуацією.

В умовах війни відбулася радикальна переорієнтація міського активізму. Активісти перейшли від ролі критика політики (захист спадщини) до ролі виконавця критичних функцій та забезпечення фізичного виживання. Тактичний урбанізм набув форми «Тактичного Урбанізму Катастрофи». Принципи тактичного урбанізму – швидкість, децентралізація, низькі витрати – були застосовані для надання невідкладної допомоги в постраждалих громадах Київської області (Буча, Ірпінь, Гостомель) [81]. Волонтерські ініціативи, такі як «Сміливі відновлювати Україну», сфокусувалися на консервації пошкоджених будівель, що є першим і найважливішим етапом у відновленні. Волонтери заклеювали плівкою та скрили вікна, мінімально ремонтували дахи, прибирали уламки та будували тимчасові будиночки [81]. Це є прямим прикладом використання швидких, децентралізованих рішень для забезпечення базової стійкості житлового фонду та запобігання подальшому руйнуванню. Інші волонтерські організації, як Благодійна організація «РАЙОН #1» [43], зосереджуються на розширенні можливостей громад. Їхня місія – сприяти стійкості та створювати шляхи до одужання, що допомагають громадам знову процвітати [43]. Цей підхід підтверджує високу організаційну гнучкість громадянського суспільства та його здатність до горизонтальної самоорганізації, що є ключовим фактором соціальної стійкості міста у кризові періоди. Навіть гуманітарні ініціативи, такі як приготування страв для військових («МУРАШКИ») (14), демонструють мобілізацію міських ресурсів на підтримку національної резильєнтності.

Таблиця 2.2. Урбаністичні динаміки та резильєнтність Києва
(складено автором за [43, 55, 67, 72, 81, 91])

Урбаністичний елемент	Довоєнна функція (ключова проблема)	Трансформація в умовах війни	Прояви резильєнтності
Міський Активізм	Протестний (захист спадщини); Програмний (Маніфест «Київ – зручне місто»).	Перехід у виконання критичних функцій та підтримку армії (БО «РАЙОН #1», «МУРАШКИ»)	Висока гнучкість та здатність до горизонтальної самоорганізації.
Тактичний Урбанізм (ТУ)	Інституціоналізований ТУ: Влада використовує ТУ для швидкого покращення іміджу (парклети на місці МАФів).	«Тактичний Урбанізм Катастрофи»: Виконання невідкладних робіт з консервації (заклеювання вікон, міні-ремонт житла в області).	Швидка, децентралізована мінімізація збитків та забезпечення базової стійкості житлового фонду.
Формальна Партиципація	Громадський бюджет : рекордна кількість голосів (276 793 особи), але якісні прогалини (відсутність чіткої експертизи).	Фактичне призупинення ГБ. Фокус на цифровій резильєнтності адміністративних послуг.	Муніципалітет використовує діджиталізацію для спрощення доступу до послуг (Е-кабінет захисника).
Фізична Інфраструктура	Метрополітен як транспортний вузол.	Функціональна Гнучкість: Метро як цілодобове укриття.	Здатність критичної інфраструктури виконувати подвійну функцію (транспорт і безпека) та забезпечення безперервності операцій.

Аналіз урбаністичних проявів у Києві виявляє складний і часто контрпродуктивний цикл, що визначає розвиток міста. Основна теза полягає в тому, що системна адміністративна дисфункція та вакуум планування створюють конфліктогенне середовище, яке, у свою чергу, породжує необхідність у потужному міському активізмі та тактичних рішеннях. До повномасштабної війни цей цикл виглядав наступним чином: відсутність Генплану та непрозорість у сфері спадщини [47] дозволяли девелоперам здійснювати економічно вигідну «руйнацію під виглядом реставрації» [70, 90]. Це викликало протестний активізм. Для демонстрації ефективності та

покращення іміджу міська влада використовувала інструменти інституціоналізованого тактичного урбанізму (парклети) [72], які, хоча і покращували якість життя локально, не вирішували структурних проблем. Таким чином, конфлікт є невід'ємною частиною київського урбанізму, оскільки він замінює собою стратегічне планування. Під час повномасштабної агресії відбулася адаптація: тактичний урбанізм продемонстрував свою адаптивність, перетворившись на інструмент кризового менеджменту та невідкладного відновлення (консервація житла) [81], резильєнтність міста проявилася не лише у фізичній стійкості інфраструктури (метро) [91], але й у здатності муніципального управління до швидкої цифрової діджиталізації соціальних послуг (Е-кабінет для ветеранів) [55]. Цей досвід підтверджує, що громадянське суспільство в Києві є високоорганізованим і гнучким, здатним переорієнтувати свої зусилля від політичного відстоювання до практичного забезпечення стійкості.

2.2. Кейс Харкова

2.2.1. Міський активізм та тактичний урбанізм. Харків, як великий індустріальний, освітній та науковий центр, має унікальну соціальну та інтелектуальну базу [63]. Цей інтелектуальний капітал є критично важливим ресурсом для формування урбаністичних ініціатив, які часто зосереджені на дослідженні та збереженні історико-культурної спадщини, зокрема конструктивізму та модернізму [50]. Зазначене підкреслює високу якість урбаністичного дискурсу, навіть якщо він не завжди перетворюється на масовий політичний вплив.

Міський активізм у Харкові представлений широким спектром низових рухів. З одного боку, існують високоорганізовані інтелектуальні центри, як-от ГО Urban Forms Center [50] та ГО «Критичне мислення» [63], а з іншого – локальні соціально орієнтовані групи, які працюють у конкретних районах, наприклад, на ХТЗ. Дослідження аналітичного центру Cedos вказує, що низовий

активізм розглядається як «важлива нова стадія створення постсоціалістичного громадянського суспільства» [82]. Однак ці групи стикаються зі значними викликами: недостатня кількість учасниць/учасників та забезпечення ресурсами переважно з особистих джерел. Респонденти часто оцінювали ці проблеми фразами на кшталт «нас мало і всього не вистачає» [82]. Це вказує на якісний, але кількісно обмежений характер низового руху. На противагу низовому активізму, формальна партисипація включає офіційні механізми взаємодії, зокрема Громадський бюджет (Бюджет участі). Довоєнне функціонування цих механізмів, як і в багатьох українських містах, було спрямоване на демократизацію розподілу коштів, проте, як буде показано далі, їхня інституційна стійкість виявилася низькою в умовах кризових ситуацій [45].

Міська резильєнтність визначається як здатність міста (як складної соціо-технічної системи) поглинати зовнішні шоки (такі як війна, економічні кризи чи катастрофи) і швидко відновлювати свою функціональність та траєкторію розвитку. У контексті війни в Харкові, який зазнавав постійних обстрілів протягом 2022–2023 років, резильєнтність проявилася на двох ключових рівнях [94]:

- інституційна резильєнтність – здатність муніципальної влади адаптувати адміністративні процеси. Прикладом є налагодження дистанційної роботи, переведення функцій (реєстрація майнових прав, соціальні послуги) в онлайн-режим, що забезпечило безперервність управління та послуг [94].

- соціальна резильєнтність – здатність громади до самоорганізації, мобілізації ресурсів та підтримки життєдіяльності міста. Як буде деталізовано, саме цей соціальний капітал став вирішальним у перші місяці повномасштабного вторгнення [68, 71].

Резильєнтність Харкова під час руйнувань є прикладом не лише стійкості інфраструктури, але й «незламного духу міста», що є предметом уваги європейських інституцій [94].

До повномасштабного вторгнення урбаністичний активізм у Харкові демонстрував значну інтелектуальну та культурну глибину. Культурно-

архітектурний фокус був яскраво виражений у діяльності ГО Urban Forms Center, яка зосереджувалася на інвентаризації, дослідженні та популяризації об'єктів конструктивізму та модернізму [50]. Проекти центру, включно з міжнародними конференціями з гендерних питань в архітектурі та співпрацею з Фондом імені Гайнріха Бьолля, вказують на високий рівень інтелектуальної активності [50]. Ця діяльність не лише зберігала спадщину, але й створювала важливий дослідницький контекст, що може слугувати ресурсом для майбутнього відновлення міста [50]. Поряд із цим існував соціальний та районний активізм. Групи, що працювали в індустріальних районах, як-от ХТЗ, зосереджувалися на більш приземлених, локальних проблемах [82]. Ці групи, попри оптимістичні оцінки своїх досягнень, часто стикалися з проблемою браку ресурсів та невеликої кількості учасниць/учасників, що уповільнювало системний прогрес [82].

Тактичний урбанізм у Харкові мав на меті не лише вирішення функціональних проблем, але й вираження естетичного протесту проти консервативного підходу до благоустрою.

Кейс 1: Оновлення сходів на Театральному узвозі. Цей проєкт, реалізований громадською організацією «Міські реформи», став прикладом класичного ТУ. Втручання було невеликим і недорогим, але його концепція передбачала «поіронізувати над знаками, символами та скульптурами, побешкетувати в просторі та не ставитися серйозно до благоустрою» [89]. Це свідчить про використання тактичного урбанізму як засобу для створення публічного діалогу та привернення уваги до естетики міського простору, особливо поруч із культовими місцями нічного життя [89].

Кейс 2: Концептуальні візії пішохідного центру («Квартал»). Активісти, які працювали над візією пішохідної частини міста, зокрема вулиці Квітки-Основ'яненка, просуvalи підхід «маленьких кроків», характерний для тактичного урбанізму [95]. Метою було не одразу створити великий пішохідний квартал, а вийти в публічний простір із запитом, отримати зворотний зв'язок та залучити людей до спільного доопрацювання проєкту [95]. Активісти часто

використовували такі інструменти, як парклети, для символічної демонстрації того, як можна перетворити простір, зайнятий паркуванням, на публічне місце для відпочинку та соціальної взаємодії [68]. Ці втручання відображали значне протистояння між низовими креативними ідеями та інертністю традиційних управлінських структур, використовуючи тактичний урбанізм як «гучний» інструмент демонстрації, коли формальні канали партисипації виявлялися менш ефективними [68].

Таблиця 2.3. Прояви міського активізму та тактичного урбанізму в Харкові (складено автором за 50, 68, 82, 89, 95)

Тип прояву	Ініціатива / Кейс	Мета та характеристика
Культурно-інтелектуальний активізм	Urban Forms Center	Дослідження та популяризація модерністської архітектури, міжнародна співпраця, інвентаризація.
Низовий районний активізм	Групи в індустриальних районах (ХТЗ)	Локальна самоорганізація, подолання дефіциту ресурсів, наявність протестного духу.
Тактичні просторові інтервенції	Оновлення сходів на Театральному узвозі	Недорогі, тимчасові, естетичні втручання. Мета: іронізувати над благоустроєм та привернути увагу до публічного простору.
Концептуальне планування	Проект "Квартал" (Пішохідний центр)	Запит на великі зміни через філософію "маленьких кроків", публічне обговорення візії (9).

До 2022 року інструменти формальної участі, як-от Бюджет участі, були впроваджені, проте їхня діяльність часто була пов'язана з бюрократичними та реалізаційними обмеженнями. Це створювало ситуацію, коли низовий активізм, попри високу якість своїх ідей, залишався значною мірою фрагментованим. Хоча харківські активісти досягали успіху у проведенні конференцій, пілотних проєктів тактичного урбанізму та створенні інтелектуального контексту, їхній соціальний капітал не завжди конвертувався у достатній політичний вплив чи масовість, необхідну для перемоги у системних конфліктах, пов'язаних із забудовою.

2.2.2. Конфліктогенність урбаністичних процесів. Довоєнний урбаністичний ландшафт Харкова був позначений високим рівнем

конфліктогенності, особливо у сфері збереження історичної спадщини. Основна системна проблема полягала у правовій незахищеності історичних територій. Зокрема, Площа Свободи не була визначена як історичний ареал, що потребує особливої охорони, а Архітектурно-опорний план Харкова не був затверджений [69, 79]. Ця інституційна прогалина створювала сприятливі умови для недобросовісної забудови та маніпуляцій із статусом пам'яток. Зазначене свідчить про те, що конфлікти були спричинені не лише агресивністю девелоперів, а насамперед інституційною нездатністю муніципалітету та обласних органів забезпечити належний правовий захист. Активісти, попри свою енергію та мобілізацію, часто не мали достатнього важеля впливу, щоб подолати цю системну інертність та корупційні ризики. Отже, до 2022 року низовий урбанізм був успішним у демонстрації альтернативних ідей, але неуспішним у запобіганні втратам [69].

Конфлікти за історичні будівлі слугували лакмусовим папірцем ефективності громадянського суспільства у протистоянні забудовникам.

Кейс 1: Будинок лікаря Сурукчі. Цей об'єкт став ареною багаторічної «війни» між творчою інтелігенцією Харкова та новими власниками/міською владою. Попри публічні обіцянки мерії відновити історичну будівлю, вона продовжує старіти, що є яскравим прикладом перемоги бізнес-інтересів над громадським запитом та фактичною відсутністю прецеденту, коли б громадськість виграла спір, пов'язаний із подібною активністю забудовників [79].

Кейс 2: Будинок Сергія Борткевича (вул. Сумська, 28). Цей приклад ілюструє інституційну недбалість. Видатний композитор Сергій Борткевич народився і жив у цьому будинку, але обласне управління культури програло суд власнику, оскільки будівля була зареєстрована як пам'ятка, пов'язана з революційними подіями. У зв'язку з декомунізацією, це формулювання втратило актуальність, і суд розірвав договір про охорону [79].

Таблиця 2.4. Прояви конфліктогенності в Харкові
(складено автором за [48, 68, 94, 95])

Тип Конфлікту	Кейс / Приклад	Конфліктогенний Чинник	Роль Активізму та Врегулювання
Системний вакуум планування	Площа Свободи та Архітектурно-опорний план.	Площа не визначена як історичний ареал, що потребує особливої охорони; не затверджений Архітектурно-опорний план.	Активізм через гучний скандал (наприклад, довкола макета пам'ятника Леніну) намагався привернути увагу до проблеми.
Конфлікт за історичну спадщину	Будинок лікаря Сурукчі ; Будинок Сергія Борткевича (вул. Сумська, 28) .	Інституційна недбалість/Інертність: Влада обіцяла відновити Будинок Сурукчі, але він "старіє на користь власникам"; Обласне управління культури програто суд за Будинок Борткевича через застаріле формулювання пам'ятки.	Активізм програв у судовому та політичному полі; не було створено прецеденту перемоги громадськості у подібних спорах; пропозиція зміни формулювання пам'ятки (Борткевича) не підтримана.
Поступова втрата «Перлин»	Садиба у стилі неоренесансу на Благовіщенській, Будинок із вежами на площі "п'яти кутів", будівля коледжу на Заїківці	Невідповідне/відсутнє консервування та захист унікальних історичних об'єктів.	Активізм фіксував та попереджав про втрати, але без вагомого впливу на адміністративні рішення.
Конфлікт за публічний простір	Візія пішохідного центру "Квартал"; Створення парклетів.	Інертність традиційних управлінських структур; необхідність "гучного" інструменту демонстрації альтернатив.	Використання тактичного урбанізму для демонстрації, коли формальні канали менш ефективні.
Роль Війни (Трансформація Конфліктів)	Удар дрона 7 липня 2025 р. по історичному кварталі.	Екзистенційний конфлікт: Руйнування стало зовнішнім і масованим. 17 об'єктів культурної спадщини пошкоджено.	Консолідація зусиль активізму; внутрішні суперечки замінені на єдиний пріоритет – фізичне виживання та відновлення (наприклад, «Відновимо Харків разом»).

Пропозиція активістів та фахівців (наприклад, Михайла Красикова) змінити формулювання та взяти будівлю на облік як пам'ятник, пов'язаний з особистістю світового значення, не знайшла підтримки [79]. Це свідчить про те, що бюрократична інертність та застарілі реєстри були такими ж руйнівними, як і дії забудовників. Подібна ситуація призводила до поступової втрати міських «перлин», які не консервувалися належним чином, включаючи садибу у стилі неоренесансу на Благовіщенській, Будинок із вежами на площі "п'яти кутів" та історичну будівлю коледжу на Заїківці [79].

Повномасштабна війна докорінно змінила конфліктну парадигму. Внутрішнє протистояння за спадщину та простір замінилося зовнішнім, екзистенційним конфліктом, спричиненим агресією. Джерело руйнування стало зовнішнім і масованим. Наслідки військових атак підкреслюють масштаби втрат: внаслідок дронного удару 7 липня 2025 року по історичній частині міста пошкоджень зазнали 17 об'єктів культурної спадщини, розташованих серед будинків 19 століття [48]. Це є незворотною втратою для міської ідентичності. Парадоксально, але зовнішня загроза уніфікувала конфлікт і призвела до значної консолідації зусиль. Критичний активізм, зокрема наукова спільнота («Критична маса»), переорієнтувався на пряму підтримку оборони (збори коштів на закупівлю та ремонт транспорту для армії «42 Тачки на ЗСУ») та захист наукової інфраструктури [63]. Виживання міста стало спільним пріоритетом, відсунувши внутрішні урбаністичні суперечки на другий план і, по суті, сприяючи мобілізації громадянського суспільства.

2.2.3. Трансформація в умовах війни та підвищення стійкості. В умовах війни міський активізм зазнав радикальної трансформації. Він перейшов від демонстративного та критичного характеру до операційно-конструктивного, ставши синонімом волонтерського руху. Цей перехід каталізував об'єднання раніше розрізнених груп. Найбільш вражаючим прикладом соціальної резильєнтності є ініціатива «Відновимо Харків разом». За десять днів її діяльності на початку повномасштабного вторгнення було мобілізовано понад

1,1 тис. волонтерів із різних районів міста [71]. Люди, часто співробітники комунальних підприємств та цивільні, працювали під обстрілами, розбираючи завали, вивозячи уламки та сміття, а також оперативно забиваючи фанерою вікна у пошкоджених під'їздах і будинках, як це відбувалося, наприклад, у Новобаварському районі [71]. Така масова мобілізація підтвердила, що активні та прогресивні люди, яких раніше вважали «андеграундом» або групою з «недостатньою кількістю учасників» [68, 82], є реальним, ключовим соціальним капіталом міста. Криза перетворила їхній протестний дух на конструктивну, масову волонтерську дію.

Муніципальна влада Харкова продемонструвала унікальну гнучкість, що стало основою інституційної резильєнтності міста, яке перебувало під постійним обстрілом [94]. Було оперативно налагоджено дистанційну роботу адміністративних органів. Частина функцій, включаючи реєстрацію майнових прав та надання соціальних послуг, перейшла в онлайн-режим, забезпечуючи безперервність критично важливих сервісів [94].

Крім того, економічна стійкість міста підтримувалася через продовження реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, спрямованих на енергетичну незалежність та модернізацію. Це включало будівництво когенераційних станцій (сумарною електричною потужністю 5 МВт), реконструкцію котелень, встановлення індивідуальних теплових пунктів та модернізацію насосних станцій [78].

Тактичний урбанізм в умовах війни адаптував свою функцію. Якщо довоєнний тактичний урбанізм був переважно *критичним* (спрямованим на демонстрацію недоліків простору), то воєнний тактичний урбанізм став *продуктивним* (спрямованим на створення функціональних просторів безпеки та підтримки соціальних зв'язків). Методи швидкого та недорогого втручання виявилися ідеальними для кризових умов, коли довгострокове планування неможливе. Яскравим прикладом є відкриття простору «Іграшкова» у «Мистецькому укрітті» культурно-громадського центру DRUK [88]. Ця ініціатива поєднує функції мейкерської спільноти, інженерного технохабу та

фаб-лаб-майстерні. Простір, оснащений 3D-принтерами, зваркою, ручним фрезером та станцією переробки пластику, функціонує як безпечний хаб для творчості, технічних експериментів та навчання [8]. Це демонструє високу адаптивність тактичного урбанізму як методології: замість створення парклетів для відпочинку, створюються простори для виживання, креативності та підтримки спільноти у безпечному середовищі. Це є важливим механізмом збереження соціального та креативного капіталу міста.

Таблиця 2.5. Урбаністичні динаміки та резильєнтність Харкова
(складено автором за [45, 68, 71, 78, 88, 94])

Урбаністичний елемент	Довоєнна функція (ключова проблема)	Трансформація в умовах війни	Прояви резильєнтності
Міський Активізм	Критика, протест, демонстрація ідей (Дефіцит ресурсів).	Масова мобілізація, волонтерство, фізичне відновлення.	Високий соціальний капітал, здатність до негайного відновлення життєдіяльності («Відновимо Харків разом»).
Тактичний Урбанізм	Естетичний експеримент, боротьба за простір (Парклети, сходи).	Створення безпечових та креативних хабів у укриттях.	Збереження соціальної та креативної спільноти, технічна самозабезпеченість («Іграшкова»).
Формальна Партисипація	Громадський бюджет, консультації (Бюрократичні обмеження).	«Замороження» механізмів.	Низька інституційна резильєнтність формату. Перехід участі в неформальні канали волонтерства.
Муніципальне Управління	Планування, інфраструктурна модернізація .	Дистанційна робота адміністративних органів, перехід функцій в онлайн.	Збереження адміністративної та соціальної стійкості, безперервність надання послуг (реєстрація, соцпослуги) .

Впровадження воєнного стану призвело до призупинення більшості формальних механізмів партисипації. Хоча законодавство не обмежує можливість громадського бюджетування, значна кількість ініціатив на Харківщині «заморозилася» на невизначений термін [45]. Більшість міських громад регіону не реалізують програму «бюджету участі» з початку

повномасштабного вторгнення. Навіть ті громади, які внесли зміни до відповідних положень (наприклад, Краснокутська селищна рада), не оголошували конкурсів [45]. Цей парадокс полягає в тому, що тоді як *формальна* партисипація виявилася нестійкою, *фактичний* рівень участі громади через волонтерство та неформальну співпрацю досяг безпрецедентного рівня. Це свідчить про зміщення механізмів партисипації від бюрократичних процедур до кризово-операційних, де взаємодія відбувається напряду, без формальних проміжних ланок.

Аналіз тенденцій урбанізму в Харкові демонструє чіткий поділ на дві фази, розділені початком повномасштабної війни, з діаметрально протилежними функціями низових рухів. Період до повномасштабної війни характеризувався високою якістю інтелектуального та культурного урбанізму (дослідження модернізму, концептуальні візії пішохідного центру), але його вплив був фрагментованим і часто використовувався як інструмент естетичного протесту (тактичний урбанізм на Театральному узвозі) [50, 89]. На цьому етапі місто переживало гостру внутрішню конфліктогенність, спричинену структурною нездатністю інституцій (відсутність містобудівної документації) захистити історичну спадщину, що призвело до втрати значущих об'єктів (Будинок Сурукчі, Будинок Борткевича) [79]. З початком повномасштабної війни відбулася повну переорієнтація урбанізму на забезпечення виживання та резильєнтності. Активізм повністю перейшов у волонтерство (понад тисяча волонтерів «Відновимо Харків разом» [71]), а тактичні інтервенції змінили свою мету з демонстративної на функціональну (створення безпекових хабів «Іграшкова» [88]). Криза стала каталізатором для об'єднання розрізнених груп, підтвердивши, що соціальний капітал міста є його головним ресурсом стійкості [68]. При цьому інституційна резильєнтність муніципалітету, проявлена у гнучкості адміністративних процесів та продовженні реалізації інфраструктурних проєктів [54, 71], відіграла ключову роль у підтримці життєдіяльності міста. Таким чином, війна не знищила урбаністичний рух, а

трансформувала його, змінивши фокус із боротьби за якість простору на боротьбу за його фізичне та соціальне збереження.

2.3. Кейс Львова

Урбаністичний розвиток Львова характеризується складною взаємодією між усталеними інституційними структурами, необхідністю збереження історичної спадщини (місто є об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО) та динамічним тиском сучасного девелопменту. Для забезпечення сталого розвитку та якісного планування, місто створило низку формальних інституцій, які виступають як координаційні, освітні та регуляторні механізми.

Ключовим аналітичним та координаційним центром Львівської міської ради у сфері просторового розвитку є Комунальна установа «Інститут міста» [64]. Створення такої спеціалізованої установи свідчить про спробу інституціоналізувати науковий підхід до урбаністики та міського планування [64]. Діяльність Інституту міста включає не лише аналітичну роботу, а й фахову підготовку молодих спеціалістів [64]. Одним із центральних проєктів є Школа Урбаністики, яка використовує світові практики планування на реальних міських прикладах. Місія цієї школи полягає у створенні в Україні центру досліджень, який буде вивчати сучасні проблеми міст, розвивати містобудівну культуру та впроваджувати якісні підходи, зокрема до ревіталізації промислових районів [64]. Зокрема, кінцевим результатом одного з навчальних циклів Школи Урбаністики стала розробка Інтегрованої концепції розвитку мікрорайону Майорівка, що підкреслює пріоритет комплексного, а не фрагментарного планування та внутрішнього розвитку міста [64]. Регуляторну функцію, особливо у чутливих до забудови зонах, виконує Архітектурно-містобудівна рада, яка надає рекомендації управлінню архітектури та урбаністики щодо планування, забудови та використання територій, зокрема в межах історичних ареалів і зон охорони пам'яток архітектури [73]. Її роль

полягає у формалізації професійного контролю та забезпеченні збереження культурної спадщини [73].

Львів демонструє амбіції не лише щодо регіонального, але й щодо національного лідерства у сфері урбаністики, що підтверджується масштабом та стратегічною місією Lviv Urban Forum, який став найбільшою в Україні щорічною платформою для обговорення міських викликів та архітектури [20, 21]. Форум 2025 року, організований ГО «Українська урбан платформа» спільно з Департаментом архітектури ЛМР та міжнародними партнерами, такими як GIZ і SECO, зібрав понад 1500 архітекторів, планувальників та студентів, а також 85 спікерів із дев'яти країн, встановивши новий рекорд участі [21, 87]. Ключовим елементом стратегічного бачення, сформованого на форумі, є гасло «Будуємо тяглість» [21]. Це гасло слугує основою для повоєнної урбаністичної філософії, яка акцентує увагу на спадкоємності міського простору, культурі меморіалізації та необхідності гнучкого сталого планування, що переосмислює помилки минулого [21]. Висновки LUF узгоджуються з ключовими темами Ukraine Recovery Conference 2025, що позиціонує Львів як ключову інтелектуальну платформу, яка активно формує національну та міжнародну повістку відбудови [21]. Така інституційна та дискусійна активність свідчить про те, що резильєнтність Львова під час війни вимірюється не лише фізичною стійкістю, але й здатністю міста виступати *лідером у формуванні національного урбаністичного дискурсу*. У цьому контексті, відновлення України визначається як завдання усього покоління, а не лише фахівців чи державних управлінців, що вимагає включення громад, молоді, активістів та дослідників у процес моделювання сталого майбутнього [21].

2.3.1. Міський активізм та тактичний урбанізм. Тактичний урбанізм у Львові виступає як критично важливий елемент у формуванні міського простору, часто функціонуючи як низовий інструмент для швидкого вирішення локальних проблем або як механізм захисту від небажаної забудови. Тактичний урбанізм, за своєю суттю, є швидким, тимчасовим і недорогим покращенням,

що створює прецеденти для довгострокового планування. У Львові тактичний урбанізм часто набуває форми культурно-орієнтованого активізму, спрямованого на збереження малих архітектурних форм та підвищення естетичної інклюзивності простору [48]. Наприклад, проєкт *klumba.object* демонструє фокус на ревіталізації історичних об'єктів. Активісти цієї групи відновлюють старовинні бетонні клумби з кониками біля Львівської площі [48]. Це є важливим свідченням того, що тактичний може слугувати інструментом збереження *мікро-спадок* (тобто, деталей міського середовища, які зазвичай ігноруються масштабним плануванням). Хоча ці мініоб'єкти можуть мати вторинні функції (як свічки чи органайзери), їх первинна місія – відновлення ідентичності місця [48].

Одним із найбільш виразних проявів низового активізму є боротьба за збереження зелених зон, що часто супроводжується конфліктами з девелоперами. Громадяни залучаються до формальних процесів, аби ініціювати створення скверів [96]. Основною рушійною силою цього активізму є пряме бажання захистити території від комерційної забудови. Як зазначається, «Більше зелених зон у місті – це не лише комфорт, а й шанс захистити території від забудови» [96]. Ця обставина вказує на глибоку проблему у міському управлінні: тактичний урбанізм та громадські ініціативи часто функціонують як *превентивна оборона простору*. Коли механізми муніципальної політики не завжди гарантують захист зелених насаджень або малих історичних об'єктів від девелоперського тиску, низовий активізм використовує або швидкі дії, або формальні механізми (отримання статусу скверу), щоб заблокувати потенційно масштабні та конфліктні рішення. Тож, існує здорова напруга між організованим громадянським суспільством та муніципально-девелоперським комплексом.

З початком повномасштабної війни тактичний урбанізм набув нових, соціально орієнтованих форм, спрямованих на забезпечення резильєнтності та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Класичним прикладом адаптивного урбанізму є проєкт громадських грядок у модульних містечках [86]. Навколо

тимчасових модульних будиночків були розміщені підняті блоки-грядки, аби їх мешканці, які цього бажають, мали змогу мати «свою» грядочку (15). Ініціатива була підтримана фінансово ІТ-компанією ELEKS та програмою UPSHIFT Україна [86]. Такий підхід є не просто естетичним чи екологічним елементом, а важливим інструментом соціальної резильєнтності. Надання можливості для городництва допомагає мешканцям модульних містечок відновити відчуття власності, продуктивності та стабільності, що є критично важливим для психологічної реабілітації та інтеграції в нові міські структури.

Аналіз механізмів партисипації у Львові виявляє парадоксальну ситуацію, коли висока кількісна мобілізація громади в одних сферах (розподіл коштів) сусідить із критичною пасивністю у стратегічному плануванні. Громадський бюджет (Бюджет участі) у Львові продемонстрував значну динаміку участі до 2022 року. Це демократичний процес, який дозволяє мешканцям брати участь у розподілі місцевих коштів [51]. У 2022 році (голосування за проєкти на 2022 рік) до голосування долучилося 145 573 мешканці Львівської МТГ, які віддали 226 269 голосів [58]. Це стало новим рекордом для міста, демонструючи зростання на 40% порівняно з попереднім роком [56, 65]. Переважна більшість голосувань (понад 99%) відбувалася онлайн [56]. Загалом на реалізацію проєктів міська рада виділила 75 млн грн, що дозволило реалізувати приблизно 8 великих та 100 малих проєктів [56]. Тематичний фокус проєктів традиційно зосереджений на соціальній інфраструктурі, зокрема, на освітніх та медичних потребах. Наприклад, переможцями 2022 року стали чотири великі проєкти, що стосувалися шкіл та медицини, включаючи створення мережі навчальних лабораторій у ліцеї ім. Івана Пулюя та оновлення харчоблоку в Сихівському ліцеї [65]. Муніципалітет застосовує квоту, вимагаючи, щоб принаймні 40% проєктів-переможців не стосувалися освітньої та медичної тематики, аби забезпечити підтримку й іншим ініціативам [65].

Незважаючи на високу кількісну мобілізацію навколо Громадського бюджету, незалежні дослідження зафіксували «кризу партисипації» у Львові, ознаки якої були помітні ще до повномасштабного вторгнення [58]. Ця криза

проявляється у формальному характері залучення громадян до стратегічних питань планування. Емпіричні дані показують, що у 2022-2023 роках на вісім консультацій з громадськістю щодо містобудівної документації (наприклад, проєктів детального плану територій у районі проспекту Т. Шевченка та площі Галицької) надійшло лише дві пропозиції від мешканців [58]. Основними причинами такої дисфункції є фокус муніципалітету на кількісних, а не якісних показниках у впровадженні механізмів участі, дублювання цілей окремих інструментів із іншими муніципальними програмами, відсутність політичної волі для вирішення проблеми мобілізації адмінресурсу (зокрема, у Громадському бюджеті) та неспроможність забезпечити ефективний інформаційний супровід для складних інструментів участі [58].

Наведена ситуація створює *систематичну дисфункцію* у міському управлінні. Громадяни демонструють високу спроможність брати участь у розподілі коштів для мікро-проєктів (відновлення шкіл чи обладнання лікарень), але фактично не беруть участі у формуванні стратегічних правил забудови (зонування, детальні плани територій). Цей розрив між високою соціальною активністю та низькою стратегічною участю є однією з ключових причин, чому гострі містобудівні конфлікти у Львові часто вирішуються не через діалог, а через судову площину.

2.3.2. Конфліктогенність урбаністичних процесів. Львів відомий своєю високою конфліктогенністю у сфері містобудування. Ця напруга виникає на перетині агресивного комерційного девелопменту, необхідності збереження унікальної історичної спадщини та неадекватності існуючої інфраструктури до зростаючого навантаження. Особливо гострі конфлікти виникають у межах історичних ареалів, де забудовники прагнуть підвищити поверховість або змінити функціональне призначення об'єктів. Муніципальні регуляторні органи (як-от Архітектурно-містобудівна рада [73]) не завжди здатні ефективно протистояти цим процесам. У таких випадках судова гілка влади часто стає ключовим інститутом, що захищає громадські інтереси та спадщину. Існує

низка прецедентів, де суди скасовували незаконно видані дозволи на будівництво. Наприклад, суд скасував дозвіл на перебудову історичної вілли на Погулянці [46]. Крім того, були судові рішення, що забороняли будівництво 5-поверхівки в історичному ареалі та дозволяли демонтувати незаконну прибудову біля Парку культури [46]. Ці приклади ілюструють інституційну слабкість у сфері архітектурного контролю виконавчої влади, де суди фактично виконують функцію *регулятора урбаністичного простору*. Висока конфліктогенність є прямим наслідком невирішеної напруги між трьома основними акторами: економічними інтересами (девелопери/муніципалітет), інтересами збереження (громадськість/активісти) та правовими рамками (судова система).

Таблиця 2.6. Прояви конфліктогенності у Львові
(складено автором за [20, 21, 58, 64, 87, 96])

Тип Конфлікту	Кейс / Приклад	Конфліктогенний Чинник	Роль Активізму та Врегулювання
Захист Історичних Ареалів	Перебудова історичної вілли на Погулянці.	Порушення охоронних зон, невідповідність висотності та стилю у зонах охорони пам'яток.	Активісти ініціюють судові позови; Судова система виступає головним регулятором (скасування дозволів).
Інфраструктурне Навантаження	Забудова території колишнього «Арсену» (12 будинків).	Дозвіл на висотну забудову у районі з непідготовленою транспортною інфраструктурою.	Громадський скандал; Рішення міськради на користь девелоперів, ігноруючи інфраструктурні ризики.
Конфлікт за Зелені Зони	Ініціювання створення скверів на вільних ділянках.	Ризик комерційної забудови, відсутність буферних зон.	Низовий активізм використовує формальні інструменти для <i>превентивного захисту</i> (отримання статусу скверу).

Ще одна зона конфлікту пов'язана з дозволами на масову та висотну забудову у районах із непідготовленою інфраструктурою. Яскравим прикладом є скандальна забудова на території колишнього «Арсену» (поблизу вулиці Наукової), де попри гостру критику було дозволено будівництво 12-ти будинків

[87]. Основною претензією було відсутність належної транспортної інфраструктури для такого навантаження. Мер міста, захищаючи це рішення, емоційно наполягав, що проблеми з інфраструктурою (наприклад, потреба у дво- чи трирівневій розв'язці) можуть бути вирішені пізніше, а не дати підприємцям будувати – це означає «створювати проблеми» та сприяти хабарництву [87]. Ця ситуація демонструє напругу між короткостроковими економічними інтересами (збільшення податкових надходжень, підтримка девелоперів) та довгостроковими витратами на інфраструктуру, які лягають на громаду. Це підкреслює, як містобудівні рішення можуть бути політично мотивованими, ігноруючи принципи сталого планування та інфраструктурної адекватності.

2.3.3. Трансформація в умовах війни та підвищення стійкості.

Повномасштабне вторгнення Росії стало критичним каталізатором для трансформації урбаністичних пріоритетів Львова, переорієнтувавши фокус зі спірних комерційних проєктів на безпеку, соціальну інтеграцію та стратегічне лідерство у відбудові. Резильєнтність міста проявилася у швидкій мобілізації існуючої інфраструктури для забезпечення безпеки населення. Вже 24 лютого 2022 року була публічно оприлюднена Карта укриттів Львова, що включала майже півтори тисячі адрес [61]. Оскільки укриттями є переважно підвали житлових будинків, які у звичайний час закриті, критичним організаційним механізмом стала швидка функціональна трансформація цих просторів. Відповідальність за їхнє відкриття у випадку надзвичайної ситуації покладалася на працівників управляючих компаній [61]. Цей підхід демонструє, як функціональна резильєнтність міста під час кризи спирається не лише на централізоване планування, а й на низові організаційні одиниці, такі як ОСББ, для виконання життєво важливих функцій.

Львів, прийнявши значну кількість ВПО, швидко впровадив проєкти соціального житла, зокрема, модульні містечка. При цьому акцент був зроблений на якості життя та інтеграції, а не лише на тимчасовому розміщенні.

Таблиця 2.7. Урбаністичні динаміки та резильєнтність Львова
(складено автором за [21, 46, 48, 51, 56, 58, 65, 73, 97])

Урбаністичний елемент	Довоєнна функція (ключова проблема)	Трансформація в умовах війни	Прояви резильєнтності
Міський Активізм	Культурно-орієнтований, низовий, оборонний (захист зелених зон, збереження мікро-спадку).	Перехід у соціальну інтеграцію та інтелектуальне лідерство.	Здатність до швидкої мобілізації для підтримки ВПО та відновлення об'єктів.
Тактичний Урбанізм	Низові, локальні ініціативи (проєкт <i>klumba.object</i>); оборонний механізм проти забудови.	Соціальний Адаптивний Урбанізм: Створення функціональних просторів у модульних містечках (громадські грядки для ВПО).	Використання ТУ для психологічної підтримки та відновлення суб'єктності мешканців тимчасового житла.
Формальна Партисипація	Громадський бюджет (ГБ): висока кількісна участь (145 573 учасників), але фокус на мікро-проєктах.	Фактичне «замороження» механізмів громадського бюджету, призупинення більшості стратегічних консультацій.	Нестійкість формального механізму. Зміщення <i>фактичної</i> участі у неформальні волонтерські канали.
Інституційне Планування	Розвиток стратегічних інституцій (КУ Інститут міста, Архітектурно-містобудівна рада).	Стратегічне Лідерство у Відбудові: Проведення Lviv Urban Forum під гаслом «Будуємо тяглість».	Збереження інтелектуального капіталу та формування національного наративу сталої, гнучкої повоєнної відбудови.
Фізична Резильєнтність	Недосконала інфраструктура (зростання конфліктів через навантаження).	Швидка мобілізація інфраструктури цивільного захисту (Карта укриттів, залучення ОСББ до відкриття підвалів).	Забезпечення базової безпеки та стійкості міських сервісів через децентралізовану відповідальність.

Зокрема, проєкт «Громадські грядки» в модульних містечках [86] є зразком *соціального адаптивного урбанізму*. Створення піднятих грядок, підтримане ІТ-сектором (ELEKS) та міжнародними програмами (UPSHIFT Україна), дозволило мешканцям модульного житла мати «свою грядочку» [86].

Таке невелике, тактичне рішення виконує важливу роль у психологічній підтримці та відновленні суб'єктності людей, які втратили власні домівки, сприяючи їхній активній інтеграції у нові міські умови.

Війна змусила Львів переосмислити стратегії забудови та планування. Урбаністичний дискурс після 2022 року набув більш критичного та довгострокового характеру. Дискусії за участі міжнародних експертів, як-от президента Асоціації архітектури Франції Мартена Дюплантьє, підтвердили, що Львів має багато збережених історичних активів, і зараз необхідно думати про те, як зберегти "обличчя" міста, щоб тут хотілося жити і через кілька століть [97]. Стратегічні висновки Lviv Urban Forum 2025, зосереджені навколо ідеї «Будуємо тяглість», безпосередньо апелюють до необхідності уникнення помилок минулого, пов'язаних із хаотичним ущільненням [21]. Це є прямим уроком конфліктів, спричинених агресивним девелопментом (як на прикладі забудови "Арсен") [87]. Зросла актуальність концепції *компактного міста*. Фахівці підкреслюють, що несистемне розростання міст вимагає колосальних інвестицій у розгалужену інфраструктуру, що фінансово обтяжує громади [87]. Війна посилила необхідність упровадження моделі компактного, економічно ефективного та безпечного міста, що мінімізує інфраструктурні втрати та підвищує загальну стійкість. Резильєнтність Львова таким чином базується на трьох взаємопов'язаних стовпах: фізичній адаптації (укриття), соціальній інновації (адаптивний урбанізм для ВПО) та інтелектуальному лідерстві (формування національного нарративу відновлення через LUF). Цей комплексний підхід дозволяє місту не просто реагувати на кризу, але й нарощувати свій інституційний та інтелектуальний капітал.

Урбаністичний ландшафт Львова є полем для постійного протистояння між інституціоналізованими спробами стратегічного планування та домінуванням короткострокових економічних інтересів, які часто призводять до конфліктів. Висока конфліктогенність забудови, особливо в історичних ареалах та інфраструктурно непідготовлених районах, слугує критичним індикатором незбалансованого розвитку. У тих випадках, коли муніципальна влада не змогла

забезпечити стале регулювання, активний низовий урбанізм (захист зелених зон, ревіталізація малих об'єктів) та незалежна судова система виступили в ролі компенсаторних механізмів. Парадоксальна поведінка партисипації – висока мобілізація у Громадському бюджеті [56] та майже повна відсутність участі у стратегічному плануванні [58] – поглиблює цю дисфункцію. Громада ефективно розподіляє соціальні кошти, але не впливає на правила гри, що визначають масштабну забудову. В умовах війни Львів продемонстрував високий рівень адаптивної резильєнтності, швидко трансформувавши простір для безпеки (укриття [61]) та соціальної інтеграції (модульні містечка, громадські грядки [86]). Така трансформація підкріплена стратегічним прагненням міста стати інтелектуальним лідером повоєнної відбудови України, просуваючи філософію «Будуємо тяглість» [21].

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЯКОСТІ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТІЙКОГО УРБАНІСТИЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ

3.1. Аналіз якості міського простору згідно з концепцією Яна Геля

Використання методології Яна Геля, що фокусується на «Житті між будівлями» (Life Between Buildings), є критично важливим для оцінки не лише естетичної привабливості міст, але й їхньої базової функціональної спроможності. Гель визначає якість публічного простору через три послідовні рівні, які дозволяють людям здійснювати необхідні, опціональні та соціальні активності: захист, комфорт та задоволення [60]. Гель пропонує оцінювати публічні простори за трьома основними вимогами, які забезпечують можливість цих активностей (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1. Критерії оцінки якості публічного простору Яна Геля
(складено автором за [60])

Критерій	Визначення та Фокус	Застосування до українського контексту
1. Захист (Protection)	Безпека від дорожнього руху, злочинності та небажаних сенсорних впливів (забруднення, сильний шум) (S_S2).	До війни: Захист історичної спадщини та боротьба з хаотичною забудовою. Під час війни: Фізична безпека та укриття від обстрілів.
2. Комфорт (Comfort)	Фізичні умови, що дозволяють людям перебувати у просторі (зручні сидіння, якісне покриття, захист від вітру та холоду, достатнє освітлення) (S_S1, S_S2).	До війни: Якість благоустрою та транспортна доступність. Під час війни: Адаптація інфраструктури для забезпечення життєдіяльності та соціальних послуг.
3. Задоволення (Enjoyment)	Естетична та емоційна привабливість простору (приємні красиви, можливість спостерігати за людьми (people watching), озеленення, історична цінність) (S_S2).	До війни: Культурна цінність спадщини, естетичний бік тактичного урбанізму. Під час війни: Збереження креативного та інтелектуального капіталу в безпечних хабах.

В умовах України критерії Геля набувають екзистенційного значення, адже захист трансформується з безпеки від автомобіля на безпеку від ракети; комфорт – з естетики лавочок на безперервність критичних сервісів; а задоволення – на збереження соціальної та креативної спільноти.

Критерій «Захист» охоплює як фізичну безпеку, так і інституційний захист від небажаних втручань, зокрема від хаотичної забудови. До війни це був найслабший елемент урбанізму у Києві та Харкові. Інституційна вразливість. І Київ, і Харків страждали від однієї системної хвороби: відсутність затверджених містобудівних документів (Генплану, Архітектурно-опорного плану), що створювало інституційну беззахисність спадщини, де забудовники могли безкарно знищувати історичні об'єкти (Садиба Зеленських у Києві, Будинок Сурукчі у Харкові).

Таблиця 3.2. Аналіз досліджуваних міст за критерієм «захист» Яна Геля
(узагальнено автором)

	Київ	Харків	Львів
До війни: Безпека	Низька інституційна безпека: Відсутність Генплану та беззахисність історичної спадщини створювали умови для постійних конфліктів.	Низька інституційна безпека: Провал захисту пам'яток (Будинок Сурукчі); слабкість правового каркасу.	Помірна/Правова: ЮНЕСКО-статус створював тиск; захист часто покладался на судову систему та активістів.
Під час війни: Резильєнтність	Фізичний Захист: Київський метрополітен як ключове цілодобове укриття; чіткі протоколи використання підземки.	Екзистенційний Ризик: Безпосередня загроза життю. Захист забезпечується соціальною самоорганізацією та оперативною консервацією житла.	Функціональний Захист: Швидка мобілізація підвалів та ОСББ для відкриття укриттів. Використання наявної інфраструктури.

Фактично, конфлікт ставав єдиним (і часто неефективним) регулятором простору. Правовий парадокс Львова. У Львові висока конфліктогенність, спричинена тиском забудови, змусила громаду покладати захист на судову систему та активізм за зелені зони), які виступали в ролі компенсаторного механізму проти агресивного девелопменту. Резильєнтність під час війни. Під

час повномасштабного вторгнення критерій захисту трансформувався у фізичну стійкість. Київ продемонстрував стійкість за рахунок централізованої, вбудованої інфраструктури (метро як цілодобове укриття). Львів покладався на децентралізовану функціональність: швидку мобілізацію ОСББ та комунальних служб для відкриття майже півтори тисячі підвалів. Харків, який перебуває у зоні найвищого екзистенційного ризику, забезпечував захист переважно через соціальну самоорганізацію та оперативну консервацію пошкодженого житла.

Критерій «Комфорт» стосується фізичних умов, що дозволяють людям вільно використовувати міський простір (сидіння, покриття, захист від негоди). До війни цей комфорт був або фрагментованим, або компрометувався девелопментом. Фрагментований комфорт (Київ). У столиці комфорт не був об'єктом єдиного управління, що призводило до його створення у вигляді локальних «показових» проєктів, таких як інституціоналізований тактичний урбанізм (облаштування паркетів на місці МАФів). Комфорт під тиском (Львів).

Таблиця 3.3. Аналіз досліджуваних міст за критерієм «комфорт»

Яна Геля (узагальнено автором)

	Київ	Харків	Львів
До війни: Фізичний та Сервісний Комфорт	Фрагментований: Комфорт громадського простору не був об'єктом централізованого управління; Комфорт створювався локально інституціоналізованим тактичним урбанізмом (паркети).	Обмежений: Якість життя в індустриальних районах обмежена дефіцитом ресурсів і слабким місцевим активізмом).	Напружений: Комфорт страждав через високу щільність та інфраструктурне навантаження, викликане девелопментом.
Під час війни: Адаптивний Комфорт	Цифровий Комфорт: Оптимізація адміністративних процесів через діджиталізацію (Е-кабінет для ветеранів); мінімізація черг.	Контейнерний Комфорт: Створення функціональних, безпечних і теплих внутрішніх просторів (креативні та інженерні хаби в укриттях «Іграшкова»).	Соціальний Комфорт: Адаптивний урбанізм для ВПО, що відновлює відчуття власності та продуктивності (громадські грядки).

Незважаючи на естетичні переваги, загальний комфорт публічних просторів знижувався через високу щільність забудови та інфраструктурне перевантаження. Перехід до адаптивного комфорту. В умовах війни міста переорієнтувалися на операційний та соціальний комфорт. Київ досягнув цього через цифрову резильєнтність, мінімізуючи бюрократичний стрес та заощаджуючи час військових та ветеранів (Е-кабінет). Харків створив «контейнерний» комфорт – безпечні, теплі та функціональні хаби у підвалах («Іграшкова»), що забезпечують безперервність соціальних та технічних функцій. Львів сфокусувався на соціальній інтеграції, використовуючи адаптивний урбанізм (громадські грядки для ВПО) для відновлення почуття власності та продуктивності.

Критерій «Задоволення» відображає естетичну якість, культурну цінність та соціальну привабливість міського середовища. Контестоване задоволення (Київ). Естетичне задоволення у Києві постійно було під загрозою: культурний активізм та ідеї модернізму існували паралельно з фактичним руйнуванням історичного обличчя міста. Інтелектуальна глибина (Харків). Харків вирізнявся високим рівнем інтелектуального урбанізму, де задоволення від естетики та історії слугувало основою для креативного, хоча й низового, протесту. Культурна тяглість (Львів): Львів, як місто-магніт, мав високий базовий рівень естетичного задоволення, підкріплений локальною ревіталізацією). Задоволення як ресурс резильєнтності. В умовах війни задоволення конвертувалося у збереження соціального та креативного капіталу. Харків зміг зберегти свою креативну спільноту через функціонування безпечних хабів («Іграшкова»). Львів став лідером культурної тяглості, використовуючи Lviv Urban Forum для формування національного наративу сталості та майбутнього, залучаючи фахівців до стратегічного планування. Ця участь у формуванні майбутнього міста сама по собі є формою соціального задоволення та відновлення надії.

Таблиця 3.4. Аналіз досліджуваних міст за критерієм «задоволення» Яна Геля
(узагальнено автором)

	Київ	Харків	Львів
До війни: Естетика та Соціальність	Естетичний Протест: Задоволення від естетики та історії заглушене руйнуванням спадщини. Позитивні приклади – культурний активізм та локальні рор-ур простори.	Інтелектуальна Глибина: Високий рівень інтелектуального та культурного урбанізму (дослідження модернізму, тактичний урбанізм як естетична іронія).	Висока Естетика: Місто, орієнтоване на туризм та естетику (UNESCO); Задоволення від ТУ (ревіталізація малих форм).
Під час війни: Збереження Капіталу	Ресурсизація: Задоволення як ресурс для національної резильєнтності (конвертація активізму у волонтерство).	Креативна Консервація: Збереження креативної спільноти через безпечні хаби, які поєднують творчість, навчання та соціальну взаємодію).	Культурна Тяглість: Місто як інтелектуальний центр (Lviv Urban Forum). Задоволення від участі у формуванні національного нарративу відбудови.

Аналіз за критеріями Геля чітко показує: до війни українські міста не змогли забезпечити «захист» та «комфорт» на інституційному рівні через системні провали планування. Однак під час війни саме соціальний капітал (активізм, волонтерство) та тактичний урбанізм катастрофи забезпечили резильєнтність міст, адаптувавши «комфорт» та зберігши «задоволення» як ресурс для подальшої відбудови.

3.2. Порівняльний аналіз урбаністичних тенденції досліджуваних міст

Порівняльний аналіз трьох найбільших міських центрів України – Києва, Харкова та Львова – демонструє, що, незважаючи на різні регіональні контексти, українська урбаністика страждає від спільних системних дисфункцій. Однак криза війни виявила унікальні моделі соціальної та інституційної стійкості (резильєнтності) у кожному з міст.

Таблиця 3.5. Синтетичний аналіз урбаністичних динамік та резильєнтності у Києві, Харкові, Львові (узагальнено автором за аналізом другого розділу)

Аспекти Урбанізму	Київ	Харків	Львів
Провідний виклик (Структурний)	Вакуум Стратегічного Планування (Відсутність Генплану, фрагментація управління простором)	Інституційна Інертність та Фрагментація (Відсутність Архітектурно-опорного плану, нездатність захистити спадщину)	Конфлікт Спадщини vs. Девелопменту (Тиск забудови в історичних ареалах; інфраструктурне перевантаження)
Ключовий прояв активізму	Протестний та Програмний (Захист історичних будівель; Маніфест «Київ – зручне місто»).	Інтелектуальний та Низовий (Urban Forms Center; протестний дух локальних груп.	Культурно-Оборонний (Захист зелених зон); ревіталізація мікро-спадку <i>klumba.object</i>
Ефективність партисипації (Довоєнна)	Кількісний Лідер, Якісний Провал. Рекордна участь у громадському бюджеті (276 тис. осіб), але низька якість проєктів та стратегічна пасивність.	Низька Стійкість. Громадський бюджет обтяжений бюрократією; активізм використовує тактичний уранізм як більш «гучний» інструмент.	Висока Мобілізація. Громадський бюджет має високу підтримку (145 тис. осіб), але криза стратегічної участі.
Головне джерело конфлікту	Економіка Руйнації. Підміна реставрації імітацією; знесення історичних садиб заради елітних ЖК.	Правові Колізії. Втрата пам'яток через застарілі реєстри та програні суди (Будинок Борткевича); відсутність консервації.	Інфраструктурний Колапс. Забудова ігнорує транспортне навантаження (кейс «Арсен»); Судова система як єдиний дієвий регулятор).
Прояви резильєнтності (Під час Війни)	Фізична та Цифрова. Метро як цілодобове укриття; Е-кабінет ветерана (діджиталізація соцпослуг); таткичний урбанізм катастрофи (консервація житла).	Соціальна Мобілізація. Масове волонтерство («Відровимо Харків разом»); Адаптивний ТУ (креативні хаби/укриття «Іграшкова»).	Соціальна Адаптація та Лідерство. Інтеграція ВПО (громадські грядки в модульних містечках); мобілізація простору (Карта укриттів/ ОСББ).
Стратегічна можливість (Пост-Воєнний Період)	Інтеграція Діджиталізації та Прозорість. Використання Е-послуг для прозорості відбудови; подолання фрагментації управління.	Інституалізація Соціального Капіталу. Перетворення волонтерського досвіду на основу для системних програм відновлення; модернізація критичної інфраструктури.	Модель Сталого, Компактного Міста. Застосування уроків війни для уникнення хаотичного розростання); Інтелектуальне лідерство у відбудові (Lviv Urban Forum).

Головною спільною проблемою у всіх трьох містах є інституційний вакуум планування, який створює сприятливе середовище для конфліктів. Київ та Харків страждали від відсутності затверджених ключових містобудівних документів (Генплану, Архітектурно-опорного плану). Ця прогалина дозволяла забудовникам маніпулювати правилами та здійснювати економічно вигідну «руйнацію під виглядом реставрації». Конфлікт ставав єдиним механізмом, що замінював стратегічне планування. Львів, хоча й має охоронний статус ЮНЕСКО, стикався з конфліктом інфраструктурного перевантаження. Дозволи на висотну забудову (кейс «Арсен») надавалися попри неадекватність транспортної інфраструктури, демонструючи пріоритет короткострокових економічних інтересів над довгостроковою стійкістю міста. У всіх трьох містах активізм функціонував як оборонний або компенсаторний механізм, фіксує руйнування.

Механізми формальної участі у всіх містах демонстрували високий кількісний успіх – сотні тисяч голосів (Київ – 276 тис., Львів – 145 тис.). Участь зосереджувалася на розподілі соціальних коштів (школи, сквери) і не конвертувалася у вплив на стратегічні рішення (зонування, детальні плани територій). І в Києві, і у Львові існували проблеми з якістю експертизи, прозорістю критеріїв (наприклад, «загальнодоступності» проєктів) та комунікацією результатів, що підривало довгострокову довіру до інструменту. З початком війни механізми громадські бюджети у більшості регіонів, включаючи Харківщину та Львів, були «заморожені». Це підтвердило низьку інституційну стійкість формату партисипації, який швидко був замінений на кризово-операційне волонтерство.

Війна кардинально змінила природу урбаністичних процесів, перетворивши активізм із критика на виконавця критичних функцій. Резильєнтність проявилася у трьох різних вимірах (таблиця 3.6).

Таблиця 3.6. Моделі резильєнтності досліджуваних міст
(узагальнено автором)

Місто	Модель Резильєнтності	Ключовий Інструмент
Київ	Фізична та цифрова стійкість	<i>Метро як укриття; Е-кабінет захисника; тактичний урбанізм катастрофи (консервація пошкодженого житла)</i>
Харків	Соціальна мобілізація та інфраструктурна безперервність	<i>Масове волонтерство («Відновимо Харків разом»); Адаптивний ТУ (створення технічних/креативних хабів у укриттях «Іграшкова»); Дистанційна робота адміністрації).</i>
Львів	Соціальна адаптація та інтелектуальне лідерство	<i>Інтеграція ВПО (громадські грядки в модульних містечках); Lviv Urban Forum (формування національного наративу відбудови «Будуємо тяглість»).</i>

Київ продемонстрував важливість інфраструктурної міцності та діджиталізації соціальних послуг, Харків – незамінність соціального капіталу та горизонтальної самоорганізації, а Львів – необхідність інтелектуального лідерства та моделі сталого, компактного міста для повоєнної відбудови.

Досвід трьох міст доводить, що післявоєнне відновлення вимагає не лише зовнішніх інвестицій, а й усунення системних інституційних збоїв. Нагальним і своєчасним є затвердження Генпланів та прозорих реєстрів пам'яток, що дозволить вивести питання спадщини з-під економічного тиску та запобігти поверненню до довоєнної конфліктогенності. Інтеграція досвіду волонтерського тактичного урбанізму (консервація, соціальна адаптація) у муніципальні програми, що дозволить використовувати гнучкість громадянського суспільства у системній відбудові. Реформа Громадського бюджету та інших інструментів, що забезпечить не лише кількісне залучення, а й змістовний вплив громадян на стратегічне планування міста.

3.3. Рекомендації щодо забезпечення стійкого розвитку досліджуваних міст

Концепція міської резильєнтності набула критичного значення в умовах військової агресії Росії проти України [28]. Українські міста зіткнулися з

полікризою – конвергенцією геополітичного конфлікту, урбіциду (безпрецедентного руйнування міських територій), гуманітарних питань, економічної нестабільності, демографічного колапсу та екологічних катастроф [28]. У цьому контексті резильєнтність еволюціонувала від початкового фокусу на природних катастрофах до багатовимірної відповіді на екстремальний, непередбачуваний стрес. Ключовим стає не лише виживання, а здатність до адаптації, навчання та трансформації.

Виникаюча стійкість (Emergent Resilience) відрізняється від формальної (запланованої) стійкості тим, що вона формується спонтанно, імпровізовано, у відповідь на непередбачуваний виклик, часто під час або в момент його появи [28]. Вона спирається на соціальну згуртованість, ментальну стійкість, інновації та місцеве знання, проявляючись у діях окремих осіб, громад та неформальних мереж. В умовах війни цей механізм є критично важливим для заповнення прогалин, залишених перевантаженими або зруйнованими формальними системами. Наприклад, на локальному рівні стійкість проявляється в ініціативах із забезпечення водою та продовольством, або в організації вивезення та сортування відходів руйнувань, незважаючи на обмежені ресурси [28].

Український досвід висвітлює перехід стійкості через три фази:

1. Довоєнна: Спиралася на інституційні рамки та планування.
2. Воєнна: Характеризується швидкою адаптацією, імпровізацією та мобілізацією локальних мереж.
3. Повоєнна (Уявлене Майбутнє): Вимагатиме інтеграції виникаючих рішень у більш стабільні, формалізовані структури, щоб підвищити гнучкість та довгострокову стійкість міст [28]

Полікриза виступає як прискорювач необхідності системної трансформації. Виникаюча стійкість вимагає інтеграції принципів Soft City (для забезпечення фізичної стійкості інфраструктури) та KBUD (для забезпечення економічної адаптивності [19]) для довгострокового виживання та відбудови [19, 27, 28]. Ця необхідність стимулює громадську мобілізацію та вимагає відходу від патозалежності до інклюзивних і адаптивних міських структур.

Аналіз досліджень урбанізму в постсоціалістичний час демонструє, що міста перебувають під подвійним тиском: структурних вад соціалістичного модернізму та агресивних практик неоліберального розвитку. Нові урбаністичні концепції пропонують дієві, науково обґрунтовані механізми для подолання цих проблем. «М'яке Місто» [27] пропонує архітектурно-планувальні рішення (квартальна забудова, людський масштаб) для усунення фізичних та соціальних дисфункцій мікрорайонного планування [27]. Урбаністичний Розвиток, Заснований на Знаннях (KBUD) забезпечує стратегію економічної диверсифікації та стійкості, вимагаючи просторової інтеграції інновацій через створення «зон знань» [19]. Тактичний Урбанізм є критичним інструментом демократизації, який, за умов низької довіри, відновлює соціальний капітал, дозволяючи громаді прототипувати зміни.

Досвід військової полікризи в Україні вимагає переходу до інтегрованої системи, де виникаюча стійкість інформує формальну відбудову [28]. Виникаюча стійкість – це здатність до спонтанної адаптації, яка, щоб стати довгостроковою, має бути інституціоналізована. Це означає, що принципи Soft City та KBUD мають бути інтегровані у стратегію відбудови, орієнтовану на «будувати краще, ніж було» (build forward better) [28].

На основі аналізу довоєнних системних збоїв та воєнних практик резильєнтності, для забезпечення стійкого розвитку Києва у післявоєнний період формулюються наступні рекомендації.

Прозора планувальна реформа та захист спадщини. Необхідним є негайне завершення та затвердження Генерального плану, що базується на відкритих, затверджених громадою критеріях [47]. Критично важливим є виведення питань культурної спадщини з-під впливу політичної кон'юнктури: створення відкритого, незалежно оціненого та юридично захищеного Реєстру пам'яток, оціненого справжніми експертами за прозорими критеріями [47]; посилення контролю держави та запровадження високих, незворотних санкцій за руйнування автентичності, щоб економічно унеможливити підміну реставрації імітацією [90].

Якісна інституалізація партисипації. Для подолання проблеми «кількість без якості» у сфері участі необхідно вдосконалити формальні механізми, зокрема Громадський бюджет. Впровадження стандартизованих, чітких критеріїв «загальнодоступності» проєктів, що включають години доступу та безкоштовність [54]. Обов'язкове залучення профільних експертів (архітекторів, інженерів, екологів) на етапі експертної оцінки проєктів для забезпечення їхньої життєздатності та якості [54]. Інвестиції у навчання представників виконавчих органів та покращення комунікації результатів громадського бюджету для підвищення довіри мешканців [54, 85].

Інтеграція урбанізму відновлення. Досвід волонтерського Тактичного Урбанізму Катастрофи слід використати як модель для децентралізованих, швидких програм післявоєнної відбудови та консервації. Офіційна інтеграція механізмів, які демонструють високу організаційну гнучкість (на кшталт ініціатив з консервації пошкодженого житла [81]), у муніципальні програми відбудови. Використання цифрових інструментів (успішний досвід діджиталізації послуг для ветеранів [55]) для спрощення та прискорення адміністративних процедур, пов'язаних із відбудовою та компенсацією. Це має забезпечити високий рівень соціальної резильєнтності, оскільки гнучке управління є не менш важливим, ніж міцна інфраструктура.

Досвід резильєнтності Харкова під час військових дій формує низку важливих рекомендацій для післявоєнної реконструкції, спрямованих на інституціоналізацію набутого соціального капіталу та усунення довоєнної конфліктогенності.

Інституціоналізація кризового волонтерства. Досвід швидкої мобілізації та ефективної співпраці комунальних служб з 1,100+ волонтерами [71] має бути інтегрований у формальні програми відновлення. Необхідно створити постійно діючі, ресурсно забезпечені муніципально-громадські платформи для спільного управління відновлювальними роботами, що дозволить уникнути повернення до бюрократичних обмежень довоєнної партисипації [45].

Інтеграція продуктивного тактичного урбанізму. Нові функціональні простори, створені за принципами тактичного урбанізму в умовах війни (як-от багатофункціональна майстерня «Іграшкова» в укритті [88]), повинні слугувати моделями для післявоєнного планування. Вони демонструють необхідність створювати адаптивні, багатофункціональні, безпечні та інклюзивні хаби, здатні поєднувати соціальне спілкування, творчість та технічне навчання.

Усунення правової бази конфліктогенності. Для запобігання відновленню довоєнних суперечок за спадщину, стратегія відновлення повинна включати негайне затвердження критично важливої містобудівної документації, насамперед Архітектурно-опорного плану Харкова та чітке визначення історичних ареалів [79]. Це має усунути правові лазівки, які дозволяли втрачати пам'ятки через інституційну недбалість. Також необхідно провести аудит та оновлення реєстрів пам'яток, застосовуючи актуальні критерії (наприклад, пов'язані з особистостями світового значення, як це пропонувалося для Будинку Борткевича [79]).

Стимулювання інтеграції активізму. Необхідно сприяти конвертації високоякісного інтелектуального активізму (Urban Forms Center [50]) та наукового капіталу (науковці, що долучилися до волонтерства [63]) у міські програми реконструкції. Це забезпечить не лише фізичне відновлення, а й використання наявного інтелектуального потенціалу для створення інноваційних та стійких рішень у сфері міського планування.

Для подолання зафіксованої кризи якісної партисипації та мінімізації конфліктогенності у Львові, можна запропонувати наступні рекомендації. Здійснити перехід від кількісних показників залучення (голоси в Громадському бюджеті) до якісного та змістовного включення громадян і експертів у складні процеси просторового планування (зонування та ДПТ). Це вимагає прозорого та зрозумілого інформаційного супроводу. Використовувати успішний досвід адаптивного та тактичного урбанізму (зокрема, кейси соціальної інтеграції ВПО та захисту зелених зон) для розробки гнучких та сталих довгострокових стратегій, що відповідають реальним потребам мікроромад.

Львів має унікальну можливість використати свій інституційний капітал та досвід кризової адаптації, щоб стати моделлю для резильєнтного та сталого відновлення українських міст. Інтеграція уроків війни (необхідність компактності [46], безпеки та соціальної згуртованості) з принципами збереження історичної спадщини може забезпечити високу якість міського середовища. Зокрема, раптове збільшення населення (ВПО) як прояв резильєнтності призвів до швидкого створення модульного житла та соціальний адаптивний урбанізм (грядки), відповідно, як урбаністичний урок – соціальна інтеграція вимагає тактичних, низьковитратних рішень, орієнтованих на потреби. Безпекові ризики (обстріли) обумовили швидку мобілізацію підвалів/інфраструктури, картографування укриттів, сформували функціональну резильєнтність, яка критично залежить від муніципальної організації мікроромад. У відповідь на необхідність повоєнної візії відбувається регулярне проведення Lviv Urban Forum, з фокусом на «Будуємо тяглість». Відповідно, мсто стало лідером інтелектуального відновлення, формуючи національний наратив сталості та спадщини.

Підсумовуючи, зазначимо, що для забезпечення системної та сталої трансформації міст України необхідні інституційні зміни, просторова реновація, економічна структуризація, популяризація нової філософії. Інституційні зміни передбачають зміну законодавства у сфері міського планування та посилення інститутів захисту громадських інтересів. Просторова реновація пріоритетом має стати реновація мікрорайонної забудови соціалістичної доби із застосуванням принципів Soft City, включаючи реструктуризацію простору для чіткого розмежування публічного та приватного. Економічна структуризація передбачає, що слід проактивно створювати фізичні «зони знань» [19], які локалізують інноваційні виробництва та академічні установи, забезпечуючи кругообіг знань та мінімізуючи просторову нерівність [19]. Популяризація нової філософії, адже критично важливо популяризувати та роз'яснювати цінності нової соціально-орієнтованої філософії міського планування (Новий Урбанізм) серед усіх стейкхолдерів, включаючи забудовників та місцеву владу [27].

Тактичний урбанізм є концептуально зрілою, методологічно гнучкою практикою, яка пропонує критично важливий ітеративний механізм для міського планування. Його сутність полягає у використанні швидких, низькозатратних втручань для тестування нових просторових практик та каталізації довгострокових, системних змін. Тактичний урбанізм відіграє роль не лише інструменту дизайну, але й потужного політичного інструменту, який, завдяки своїй здатності до швидкої реалізації, підвищує громадську довіру та демократизує інновації. Це також є необхідною корекцією традиційного планування, інтегруючи дію як інструмент пізнання та збираючи надійні дані для обґрунтування капітальних інвестицій [38].

Водночас, успіх тактичного урбанізму містить в собі ризики: його ефективність у підвищенні привабливості районів може призвести до джентрифікації [8, 38], а його залежність від низової ініціативи – до неоліберальної кооптації, коли громадська праця замінює державні інвестиції [38]. Для забезпечення довгострокової сталості, тактичний урбанізм має бути не самоціллю, а першою фазою, що інтегрована у комплексне планування та забезпечена систематичним програмуванням, як це передбачено у концепції плейсмейкінгу [18].

В українському контексті, де тактичний урбанізм компенсує дефіцит уваги до людського масштабу [41], особлива увага повинна приділятися правовому забезпеченню переходу від низової ініціативи до постійного об'єкта, мінімізуючи юридичні та фінансові ризики для громадських активістів [75]. Досягнення довгострокової вигоди вимагає не лише успішного виконання короткострокової дії, але й формування політичної волі для інституціоналізації та захисту результатів цих трансформацій.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі магістра здійснено дослідження теоретичних і практичних аспектів урбанізму в Україні та проведено аналіз трансформації міських процесів в умовах воєнного стану.

Узагальнено теоретико-методичні основи дослідження урбанізму. Встановлено, що урбанізм пройшов складну еволюцію від класичних соціологічних визначень Л. Вірта («урбанізм як спосіб життя») та екологічного детермінізму Чиказької школи до політично орієнтованої Критичної теорії Д. Гарві (місто як простір боротьби капіталу) та нормативних підходів Нового урбанізму. Виявлено, що для пострадянських міст класичні західні моделі (наприклад, субурбанізація за Берджесом) не завжди є релевантними через специфіку адміністративного регулювання та індустріальної спадщини. Сучасна парадигма українського урбанізму формується на перетині постсоціалістичної трансформації та концепції сталого розвитку, зміщуючи фокус з технократичного планування на людиноцентричні моделі «М'якого міста» (Soft City). Розкрито зміст новітніх урбаністичних концепцій. З'ясовано, що в умовах цифрової ери та соціальної нестабільності ключовими інструментами розвитку стають Smart Urbanism, Тактичний урбанізм та партисипація. Аналіз показав, що концепція «Розумного міста» (Smart City) часто тяжіє до технократизму, ігноруючи соціальні аспекти, тоді як тактичний урбанізм (швидкі, недорогі інтервенції) дозволяє демократизувати міський простір і тестувати рішення перед капітальними інвестиціями. Міський активізм визначено як необхідний механізм реалізації «права на місто» (Right to the City), який компенсує слабкість муніципальних інституцій.

Проаналізовано урбаністичні процеси у містах Київ, Харків та Львів. Виявлено спільну для всіх міст структурну проблему – інституційний вакуум планування (відсутність актуальних Генпланів, прозорих реєстрів пам'яток), що призводить до гострих конфліктів між збереженням історичної спадщини та комерційним девелопментом. У Києві довоєнний урбанізм характеризувався

боротьбою активістів проти хаотичної забудови. Під час війни відбулася трансформація у «резильєнтність інфраструктури» (метро як укриття) та діджиталізацію соціальних послуг (е-кабінет Захисника). У Харкові потужний інтелектуальний та культурний активізм переродився у масовий волонтерський рух («Відновимо Харків разом»), забезпечуючи фізичне виживання міста та швидку ліквідацію наслідків обстрілів. У Львові зафіксовано парадокс партисипації: висока кількісна участь у Громадському бюджеті при низькому впливі громади на стратегічне планування. Під час війни місто стало хабом соціальної адаптації (інтеграція ВПО) та інтелектуальним лідером формування візії відбудови (Lviv Urban Forum).

Оцінено якість міського простору за методологією Яна Геля. Адаптація критеріїв «захист», «комфорт» та «задоволення» до умов війни показала радикальну зміну пріоритетів. Критерій «захист» трансформувався з безпеки дорожнього руху на фізичну безпеку від ракетних ударів та наявність укриттів. «Комфорт» тепер визначається безперервністю критичних сервісів та інклюзивністю просторів для ветеранів. «Задоволення» (естетика) перетворилося на ресурс психологічної стійкості, де збереження культурної спадщини та креативних хабів (наприклад, укриття-майстерні у Харкові) підтримує моральний дух громади. Розроблено рекомендації щодо забезпечення стійкого розвитку. На основі порівняльного аналізу визначено, що резильєнтність українських міст базується на різних, але взаємодоповнюючих моделях: фізично-цифровій (Київ), соціально-мобілізаційній (Харків) та соціально-адаптивній (Львів). Для післявоєнної відбудови запропоновано інституціоналізувати тактичний урбанізм та волонтерські ініціативи як офіційні інструменти муніципальних програм відновлення; затвердити нову містобудівну документацію (Генплани, історико-архітектурні опорні плани) для усунення правового хаосу та захисту спадщини; впроваджувати принципи компактного міста та економіки знань (Knowledge-Based Urban Development) для уникнення неефективного розростання територій та стимулювання

інновацій; перейти від кількісної до якісної партисипації, залучаючи громаду до стратегічного планування, а не лише розподілу бюджету участі.

Отже, результати дослідження доводять, що війна стала каталізатором переходу українського урбанізму від декоративно-протестної фази до фази «виникаючої стійкості» (Emergent Urban Resilience). Подальший розвиток міст залежить від здатності інтегрувати цей набутий соціальний капітал у сталі інституційні практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 4 Types of Placemaking. MSU Land Policy Institute (2014). URL: https://www.canr.msu.edu/uploads/375/65824/4typesplacemaking_pzn_wyckoff_january2014.pdf
2. 50 shades of urbanism. URL: <https://theurbanmycelium.com/50-shades-of-urbanism/>
3. 7 Elements of Urban Design: Creating Vibrant and Livable Cities. URL: <https://urbandesignlab.in/7-elements-of-urban-design/?srsltid=AfmBOoo1967yHCew9af1QasiVaoWpFBx8D3xrHUTX2Idjz1o2RZ3t9RC>
4. British Columbia in a Global Context (Open Textbook for Regional Geography) URL: https://www.researchgate.net/figure/Principles-of-new-urbanism_fig4_330546015
5. Burgess E., Hoyt H. Теорія концентричних зон та її критика. URL: https://jag.journalagent.com/planlama/pdfs/PLAN_29_3_259_270.pdf
6. Chicago School: Теорія міської екології, Р. Парк, Е. Берджес, Р. Маккензі). URL: <https://sociology.institute/urban-sociology/chicago-school-urban-sociology-influence/>
7. Critical Urbanism: Критичний аналіз Smart Urbanism та відсутність соціально-політичного контексту. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369118X.2018.1424921>
8. Dell'Ovo, E. Tactical Urbanism and Real Estate Dynamics (Critique). Land (2023). URL: https://re.public.polimi.it/retrieve/334755cb-f901-4a41-891e-3ab03a2ed895/DELL%27OVO%202023%20Land_TacticalUrbanism.pdf
9. Dmytruk S. Danish Blood, Jan Geil, and the “War for Urban Space”. Notes from the Presentation of the Reconstruction Handbook [Електронний ресурс] // PRAGMATIKA.MEDIA. – 2025. – Feb 17 – Режим доступу: <https://pragmatika.media/en/danska-krov-ian-hejl-ta-vijna-za-miskyj-prostir-notatky-z-prezentatsii-posibnyka-pro->

[vidbudovu/#:~:text=Danish%20Blood%2C%20Jan%20Gehl%2C%20and,Presentati on%20of%20the%20Reconstruction%20Handbook](#)

10. Douglas, Gordon. Kong at the Gates: Guerrilla Urbanism. Urban Design International (2020). URL: http://gordondouglas.space/files/Douglas2020_Article_KongAtTheGatesGuerrillaUrbanism.pdf

11. Friedman T. The World is Flat: Критика тези про «плаский світ» та важливість фізичної агломерації. URL https://www.ifo.de/DocDL/cesifo1_wp2208.pdf

12. Gehl Architects. People and Public Spaces: a socio-spatial study on usage patterns of accessible public spaces in Munich [Електронний ресурс] – 2018. – Режим доступу: [https://www.gehlpeople.com/knowledge-hub/publications/people-and-public-spaces/:contentReference\[oaicite:9\]{index=9}](https://www.gehlpeople.com/knowledge-hub/publications/people-and-public-spaces/:contentReference[oaicite:9]{index=9})

13. Gehl J. Cities for People. – Washington, DC : Island Press, 2010. – 288 p.

14. Gnatiuk O., Kononenko O., Mezentsev K. Kyiv metro and urban imageability: a student youth vision // AUC Geographica. – 2022. – Vol. 57, No. 1. – pp. 16–30
https://www.researchgate.net/publication/360439811_Kyiv_Metro_and_Urban_Imageability_A_Student_Youth_Vision

15. Harvey D. Critique of NU URL: <https://www.harvarddesignmagazine.org/articles/the-new-urbanism-and-the-communitarian-trap/>

16. Harvey D. Marxist Theory URL: <https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=kt5j49q61h&chunk.id=ss1.12&toc.depth=100&toc.id=ss1.12&brand=eschol>

17. Harvey D. Right to the City URL: <https://davidharvey.org/media/righttothecity.pdf>

18. Kaw, P. et al. Making Thriving Cities Through Place-Led Development: Placemaking Guide. World Bank (2020). URL:

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/812431627454312133/pdf/Making-Thriving-Cities-Through-Place-Led-Development-Placemaking-Guide.pdf>

19. KBUD Lviv (Міський розвиток, заснований на знаннях: можливості для Львова як міста знань). URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-61-20>

20. Lviv Urban Forum 2025: одинадцять підсумків головної урбан-події України. Decentralization.ua. URL: <https://decentralization.ua/news/19824>

21. Lviv Urban Forum. URL: <https://lvivurbanforum.org/>

22. Lydon M., Garcia A. (2025) Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change. Island Press. URL: <https://books.google.it/books?id=MaJ0BgAAQBAJ>

23. New Urbanism: Принципи, архітектура спільноти, протидія субурбанізації URL: <https://www.lincolnst.edu/app/uploads/legacy-files/pubfiles/the-new-urbanism-full.pdf>

24. Post-Soviet Urbanization: Особливості міграційних потоків у пострадянських системах. URL: <https://erj.eurasian-research.org/yonetim/icerik/makaleler/213-published.pdf>

25. Rossi U. Critical Urban Theory URL: https://www.researchgate.net/publication/330397142_Critical_Urban_Theory

26. Smart Cities: Визначення, інтеграція технологій та виклики впровадження. URL: <https://www.mdpi.com/2624-6511/6/4/80>

27. Soft City: Концепція м'якого міста та можливості її застосування в Україні. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.66-76> ⁶

28. Soldak M., Mezentsev K., Batunova E., Haase A., Haase D. Emergent urban resilience in Ukraine: adapting to polycrisis in times of war // Економічна та соціальна географія. – 2024. – № 92. – С. 6–13

29. Tactical Urbanism (aka do-it-yourself (DIY) urbanism, city repair, urban acupuncture, or urban prototyping). UNDP. URL: <https://www.undp.org/turkiye/blog/tactical-urbanism-what-name>

30. Tactical Urbanism Projects. Tactical Urbanist's Guide. URL: <https://tacticalurbanismguide.com/about/>
31. Tactical Urbanism Toolkit: 4 Phases. TransLink (2020). URL: <https://www.translink.ca/-/media/translink/documents/rider-guide/travelsmart/tactical-urbanism-toolkit.pdf>
32. Tactical Urbanism: Crossroads on Dickson. Capstone Project (2022). URL: <https://scholarworks.uark.edu/archuht/65/>
33. Tönnies F., Marx K., Engels F. Класичні теоретичні перспективи: Gemeinschaft vs. Gesellschaft, економічна свобода та конфлікт. URL: https://www.yorku.ca/lfoster/2006-07/sosi3830/lectures/URBAN_SOCIOLOGY_THEORIES.html
34. Training Material: A Tactical Urbanism Guidebook. Transformative Mobility (2023). URL: https://www.transformative-mobility.org/wp-content/uploads/2023/03/TrainingMaterial_A_Tactical_Urbanism_Guidebook-5zZpKb.pdf
35. Urban Design Lab : Шість вимірів урбаністичного дизайну: морфологічний, соціальний, функціональний та інші. URL: <https://urbandesignlab.in/dimensions-of-urban-design/>
36. Urban Morphology : Вивчення формування та трансформації поселень, G. Goethe, L. Mumford. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Urban_morphology
37. Urban Planning : Визначення, дизайн та регулювання використання простору, сталий розвиток ООН). URL: <https://www.britannica.com/topic/urban-planning>
38. Webb, David. Tactical Urbanism: Delineating a Critical Praxis (Davidoff context). Planning Theory and Practice (2017). URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14649357.2017.1406130>
39. Wirth L. (1938) (Урбанізм як спосіб життя: визначення через розмір, щільність, гетерогенність). URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/217913>

40. Академічні суперечки (Проблема дефініції урбаністичної антропології та порівняльного аналізу міст).

URL: <http://mics.org.ua/journal/index.php/mics/article/download/2/1/5>

41. Афанасьєва, Л. В., Кузнєцова, А. С. Тактичний урбанізм як інструмент. Науково-теоретичний альманах «Грані» (2017). URL:

<https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/itb/itb2022/paper/view/16753/13977>

42. Батура С. Урбаністичні виклики сучасного Києва. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон-2025: стратегія оптимального розвитку» URL: <http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/konferentsiyi/>

43. Благодійна організація РАЙОН #1 Відбудова/розширення можливостей громад. Volunteering Ukraine. URL:

<https://www.volunteeringukraine.com/ua/volunteering-opportunities>

44. Борщ П., Гнатюк О. (2024). Концепція м'якого міста та можливості її застосування в Україні. Економічна та соціальна географія, 92, 66–76.

<https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.66-76>

45. Бюджет участі в умовах війни: як на Харківщині. OD.org.ua. URL:

<https://od.org.ua/budget-uchasti-v-umovah-viyny-jak-na-harkivshchini/>

46. Відбудова України: компактне місто. Dimcomplect.pp.ua. URL:

<https://www.dimcomplect.pp.ua/blog-arhitekta/vidbudova-ukrainy-ner-kompaktne-misto>

47. Відсутність чіткого переліку пам'яток і Генплану провокує конфлікти. Апостроф. URL: <https://apostrophe.ua/kyiv/misto/otsutstvie-chetkogo-perechnya-dostoprimechatelnostey-i-genplana-provotsiruet-konfliktyi-v-kieve--sergey-lyamets.html>

48. Внаслідок атаки по історичному кварталу Харкова пошкоджень дістали 17 об'єктів культурної спадщини. Суспільне Харків (відео). URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=DIgf965teW4>

49. Геоурбаністика : навч. посіб. / О. Л. Дронова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. – 419 с. URL: <https://igu.org.ua/sites/default/files/igu-files/mono/geourbanistyka-2014.pdf>
50. ГО Urban Forms Center. URL: <https://www.urbanforms.org.ua/>
51. Громадський бюджет Львова: що це і як працює. Vynnyky-visnyk.com.ua. URL: <https://vynnyky-visnyk.com.ua/2021/01/14/hromadskyi-biudzheth-lvova-u-2020-bilshist-proiektiv-uspishno-realizovani/>
52. Гуменна О.В. (2025) Формування Креативно-Інноваційної Екосистеми сталого розвитку, людиноцентричний підхід у відновленні. URL: <https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2025/04/dysertacziya-gumenna.pdf>
53. Денисенко О. (2023). Політика простору, соціалістичний урбанізм і трансформації: аналіз перетворень адміністративного центру Кривого Рогу. Економічна та соціальна географія, 89, 6–20. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2023.89.6-20>
54. Експертна оцінка Громадського бюджету Києва 2021. PAUCI. URL: https://pauci.org/upload/files/Kyiv_PB_2021_Evaluation_Report_PAUCI.pdf
55. Електронний кабінет захисника і захисниці: інновації Києва. УКР.НЕТ. URL: <https://www.ukr.net/news/details/kyiv/108639824.html>
56. За проекти Громадського бюджету-2022 проголосувало на 40% більше мешканців, ніж минулоріч. Львівська міська рада. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/society/public-sector/289153-za-proiekt-y-hromadskoho-biudzhetu-2022-proholosuvalo-na-40protsent-bilshe-meshkantsiv-nizh-mynulorich>
57. Забара М. Тактичний урбанізм: створюємо місто для людей // Громадський Простір. URL <https://www.prostir.ua/?library=taktychnyj-urbanizm-stvoryujemo-misto-dlya-lyudej>
58. Зелена партисипація та локальний активізм у Львові. URL: <https://plato.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/01/zelena-partyssypacziya-e.pdf>
59. Змінити міський простір недорого і в короткі терміни - тактичний урбанізм. Факти ICTV. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JaOS4CTsvGA>

60. Йен Гел. Міста для людей. URL <https://mistosite.org.ua/articles/yen-gel-mista-dlia-liudei-uryvok-z-knyzhky>
61. Карта укриттів Львова. NGL. media. URL: <https://ngl.media/2022/02/24/karta-ukrytiv-lvova/>
62. Креативне місто: концепція та перспективи її впровадження у малих містах Львівської області [Електронний ресурс] // ResearchGate. – 2016 (передбачувано). – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/312627732_Kreativne_misto_Koncepcia_t_a_perspektivi_ii_vprovadzenna_v_malih_mistah_Lvivskoi_oblasti
63. Критична маса. Інформація про діяльність, включаючи волонтерство "42 Тачки на ЗСУ". URL: <https://surl.li/nswpev>
64. КУ Інститут міста — Львівська міська рада. URL: <http://city-institute.org>
65. Львів'яни обрали найкращі проекти громадського бюджету 2022. Огляд. ZAXID.NET. URL: https://zaxid.net/lviv_naykrashhi_proekti_gromadskogo_byudzhetu_2022_oglyad_n_1530385
66. Мезенцев К., Олійник Я., Мезенцева Н. (ред.) Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія. – Київ : Фенікс, 2017. – 438 с.
67. Місто для людей: урбаністи презентували Маніфест Києва. Platfor.ma. URL: <https://platfor.ma/magazine/text-sq/pb/534cdb33b7e85/>
68. Наріжна, О. Тактичний урбанізм – це... [Інтерв'ю]. Lyuk.media. URL: <https://lyuk.media/people/oleksandra-narizhna/>
69. Немець Л., Суптелю О., Логвинова М., Сегіда К. (2021). Конфлікти в міських просторах та постіндустріальні міські трансформації. Економічна та соціальна географія, 85, 62–71. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2021.85.62-71>
70. Нищимо Київ без російських ракет. LIGA.net. URL: https://lb.ua/society/2024/07/25/626041_nishchimo_kiiv_bez_rosiyskih_raket.html

71. Ніколаєва М. Долучайся до програми відновлення Харкова! ATN.ua. URL: <https://atn.ua/kharkiv/doluchajsia-do-prohramy-vidnovlennia-kharkova-366453/>

72. Новий оазис серед міста: у Печерському районі облаштували парклет. Kyiv Life. URL: <https://life.kyiv.ua/news/u-kivi-z-yavivsyia-noviy-parklet-meshkanci-vzhe-v-zahvati>

73. Положення про Архітектурно-містобудівну раду (AMP) (розділ 4). Львівська міська рада. URL: (https://www8.city-adm.lviv.ua/pool/info/doclmr_1.nsf/6fe2c915759101d6422566a0003bb602/2be722520329cd9fc22584b70036fa30?OpenDocument)

74. Посібник з міського дизайну. URL: <https://www.architecturecourses.org/design/kevin-lynchs-5-elements-city-guide-urban-design>

75. Практики «тактичного урбанізму»: Бомбінг стільцями та #АДАПТЕР (Кременчук). UReport (2015). URL: <https://ukraine.ureport.in/story/214/>

76. Провотар Н., Огійчук Н. (2024). Міський активізм і тактичний урбанізм: кейс житомира в контексті інтегрованого розвитку міста. Економічна та соціальна географія, 92, 26–37. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.14-25>

77. Провотар, Н., Щурик, Х., Мезенцев, К. (2024). Міський розвиток, заснований на знаннях: можливості для Львова як міста знань. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Геологія. Географія. Екологія», (61), 242-258. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-61-20>

78. Проекти відновлення Харкова. Inkarkiv.com (PDF-файл). URL: https://inkharkiv.com/catalog/catalog_projects_uk.pdf

79. Протистояння активістів і забудовників Харків. Україна молода. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3356/196/126166/>

80. Резильєнтність як адаптивність, навчання та трансформація. URL: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011>

81. Сміливі відновлювати Україну – це волонтерська ініціатива. NV. URL: <https://nv.ua/ukr/kyiv/yak-stati-volonterom-v-ukrajini-4-iniciativi-shchodo-vidnovlennya-zhitla-na-kijivshchini-50250507.html>

82. Стратегії, цілі та діяльність міських соціальних рухів у Харкові: аналіз віртуальних спільнот в індустріальному районі XT3. Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/researches/strategiyi-czili-ta-diyalnist-miskyh-soczialnyh-ruhiv-u-harkovi-analiz-virtualnyh-spilnot-v-industrialnomu-rajoni-htz/>

83. Суд скасував дозвіл на перебудову історичної вілли на Погулянці. ZAXID.NET. URL: https://zaxid.net/sud_skasuvav_dozvil_na_perebudovu_istorichnoyi_villi_na_pogulyantsi_n1597447

84. Тактичний урбанізм в дії: успішні приклади з українських міст. Speka.media. URL: <https://speka.ua/life/takticnii-urbanizm-v-diyi-uspisni-prikladi-z-ukrayinskix-mist-plwrq3>

85. У голосуванні за Громадський бюджет взяла участь рекордна кількість містян. Вечірній Київ. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/58782/>

86. У модульному містечку у Львові мешканці матимуть власні грядки. Greentransform.org.ua. URL: <https://greentransform.org.ua/u-modulnomu-mistechku-u-lvovi-meshkantsi-matymut-vlasni-gryadky/>

87. У Садового зі скандалом дозволили забудувати «Арсен» 12 будинками. Львівський портал. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2021/12/10/u-sadovoho-zi-skandalom-dozvolily-zabuduvaty-arsen-12-budynkamy>

88. У Харкові відкривається новий простір Іграшкова. Lyuk.media. URL: <https://lyuk.media/news/open-workshop/>

89. У Харкові оновили сходи на Театральному узвозі: це другий експеримент тактичного урбанізму. The Village Україна. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/315353-u-harkovi-onovili-shodi-na-teatralnomu-uzvozi-tse-drugiy-eksperiment-taktichnogo-urbanizmu>

90. У центрі Києва розгорівся черговий конфлікт довкола збереження історичної забудови. УКР.НЕТ. URL:

<https://www.ukr.net/news/details/kyiv/113731958.html>

91. Укриття в київській підземці. «Київський метрополітен» надав поради. Київська міська рада. URL:

https://kyivcity.gov.ua/news/ukrittya_v_kivskiy_pidzemtsi_kivskiy_metropoliten_nadaye_poradi_dlya_komfortnogo_perebuvannya_pid_chas_povitryano_trivogi/

92. Урбанізм YRL:

[https://vue.gov.ua/%D0%A3%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC_\(%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0\)](https://vue.gov.ua/%D0%A3%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC_(%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0))

93. Харків, який ми втрачаємо: як у місті не консервують пошкоджену історичну спадщину. Anticor-kharkiv.org. URL: <https://anticor-kharkiv.org/our-work/kharkiv-iakyy-my-vtrachaiemo-yak-u-misti-ne-konservuiut-poshkodzhenu-istorychnu-spadshchynu/>

94. Харків: прикордонне місто як приклад економічної та соціальної стійкості. Economy and Society. URL:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/6453/6393/>

95. Чому у Харкові нема пішохідного центру. Gwara Media. URL:

<https://gwaramedia.com/chomy-kharkovi-nema-pishohidnogo-centry/>

96. Як ініціювати створення скверу у Львові: мешканців запрошують на зустріч. Львівська міська рада. URL: <https://lvivrada.gov.ua/yak-inicziyuvaty-stvorennya-skveru-u-lvovi-meshkancziv-zaproshuyut-na-zustrich/>

97. Якою має бути сучасна забудова Львова та роль міста в повоєнній Україні. Tvoemisto.tv. URL:

https://tvoemisto.tv/exclusive/yakoyu_maie_buty_suchasna_zabudova_lvova_ta_rol_mista_v_povoienniy_ukraini_143235.html

ДОДАТКИ

Додаток А

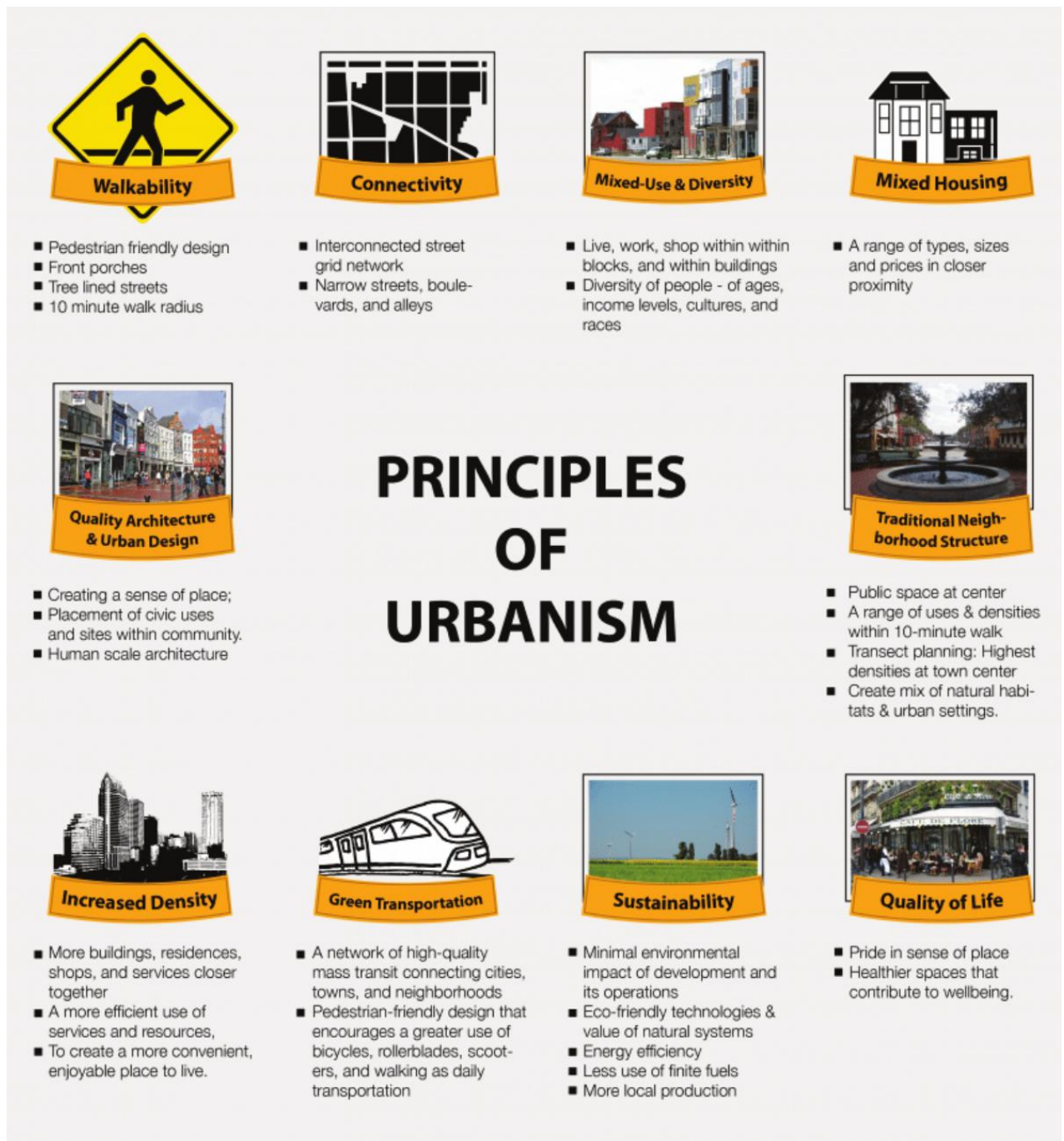

Рис. А.1. Принципи урбанізму [4]

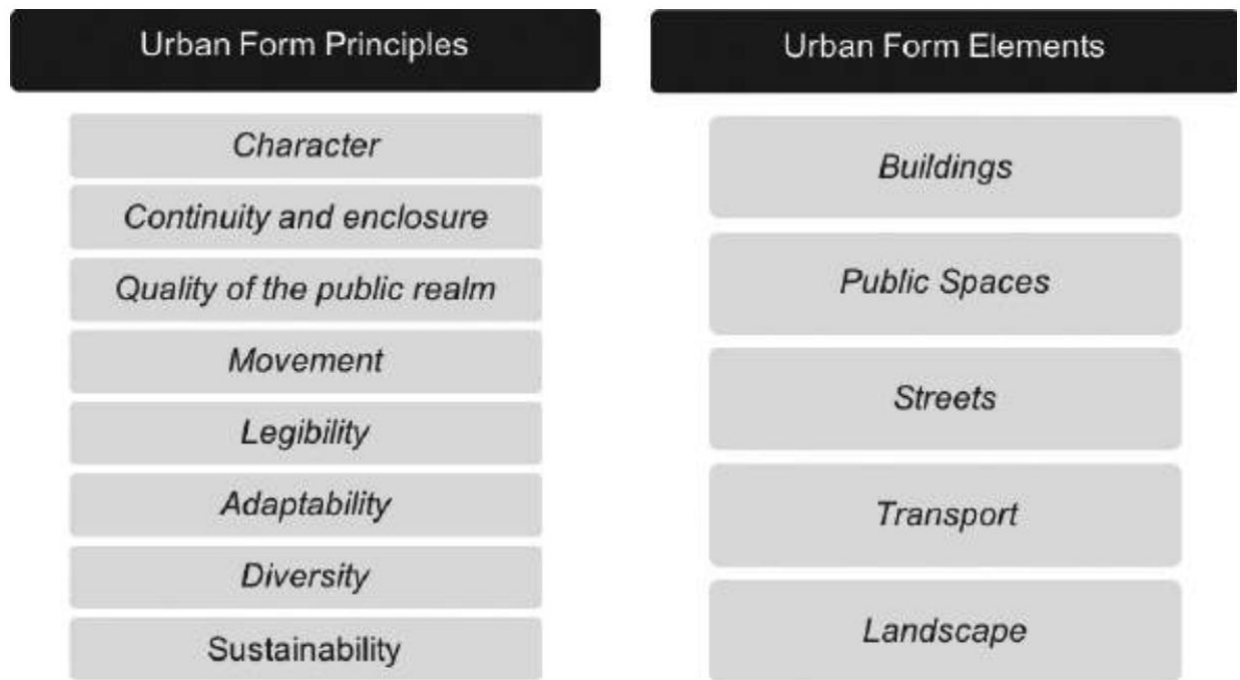

Рис. А.2. Принципи та елементи міських форм [4]

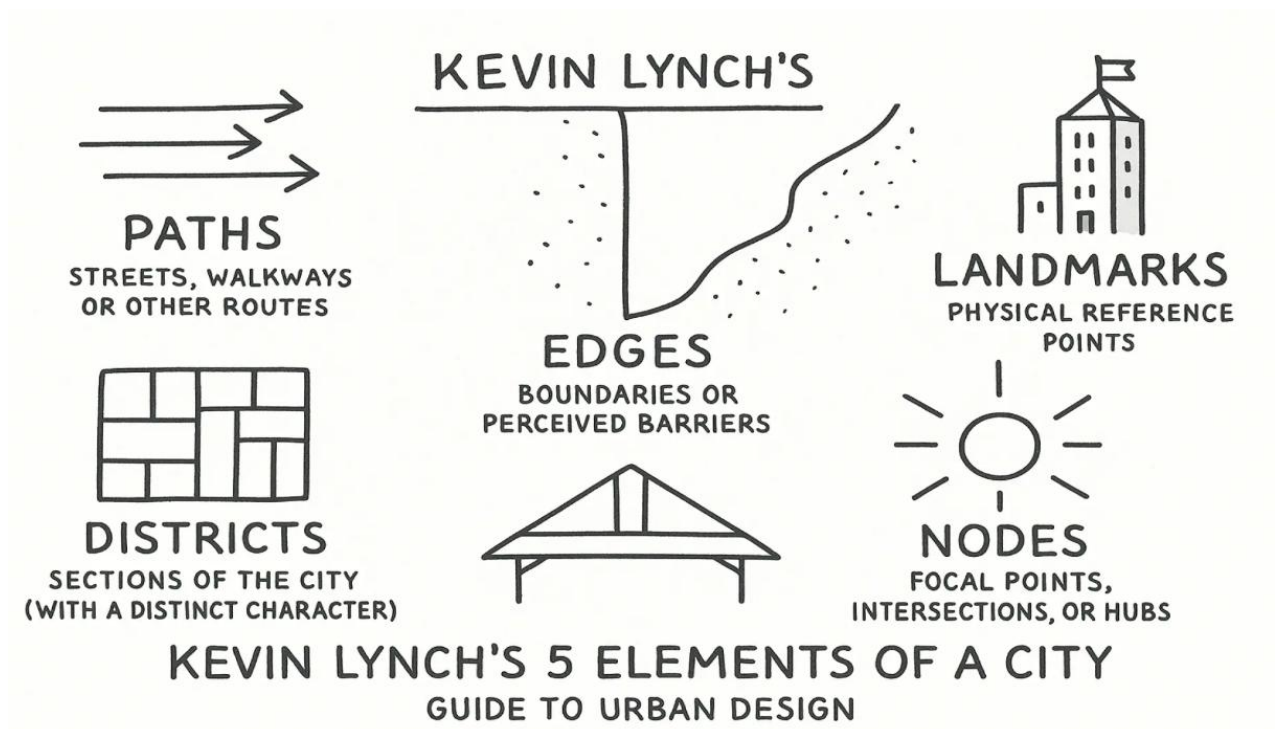

Рис. А. 3. 5 елементів міста від Кевіна Лінча [74]

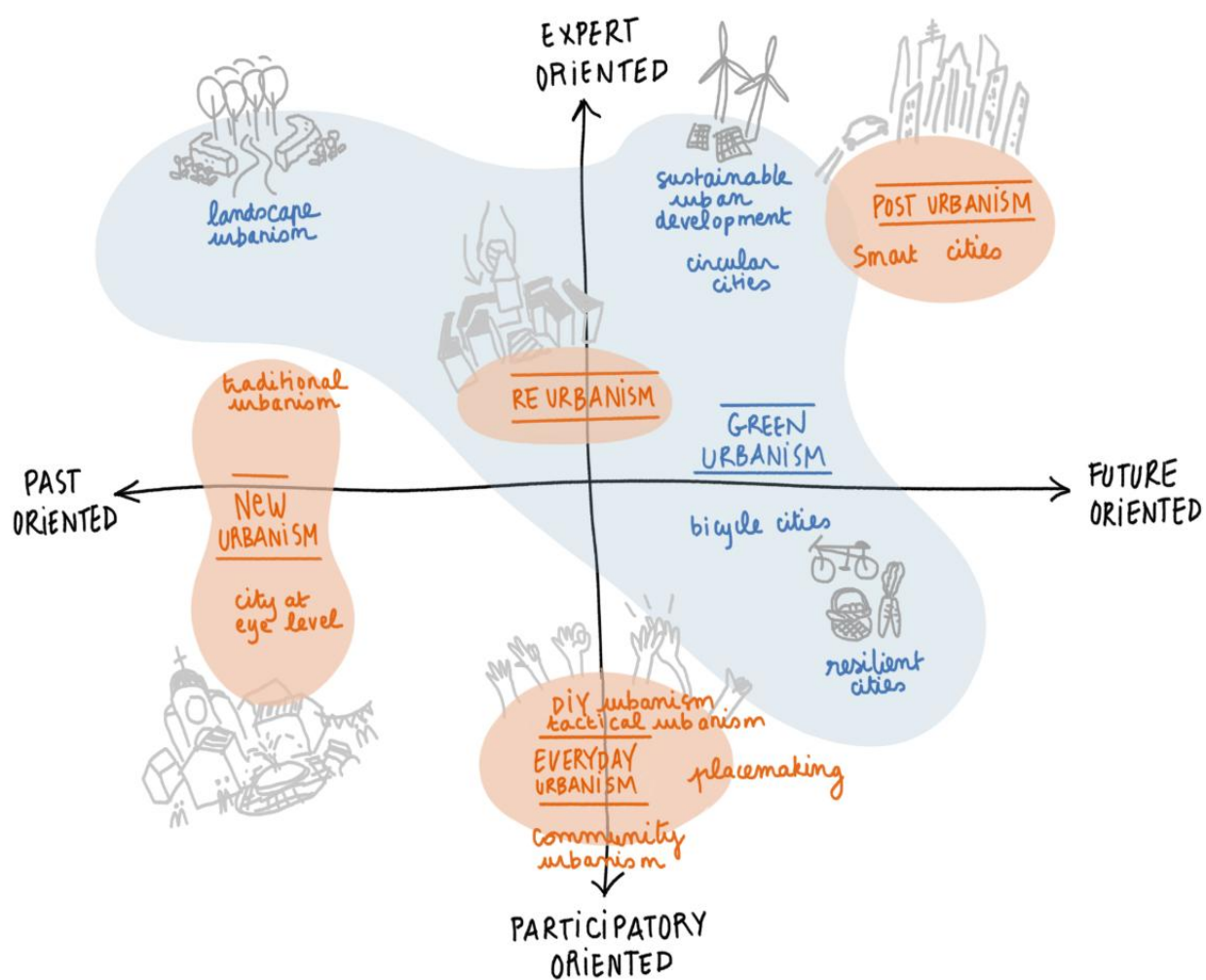

Рис. А.4. Чотири виміри реурбанізму [2]

ELEMENTS OF URBAN DESIGN	
BUILDINGS	
PUBLIC SPACE	
STREETS	
TRANSPORT	
LANDSCAPE	

Рис. А.5. Приклади міського дизайну [3]